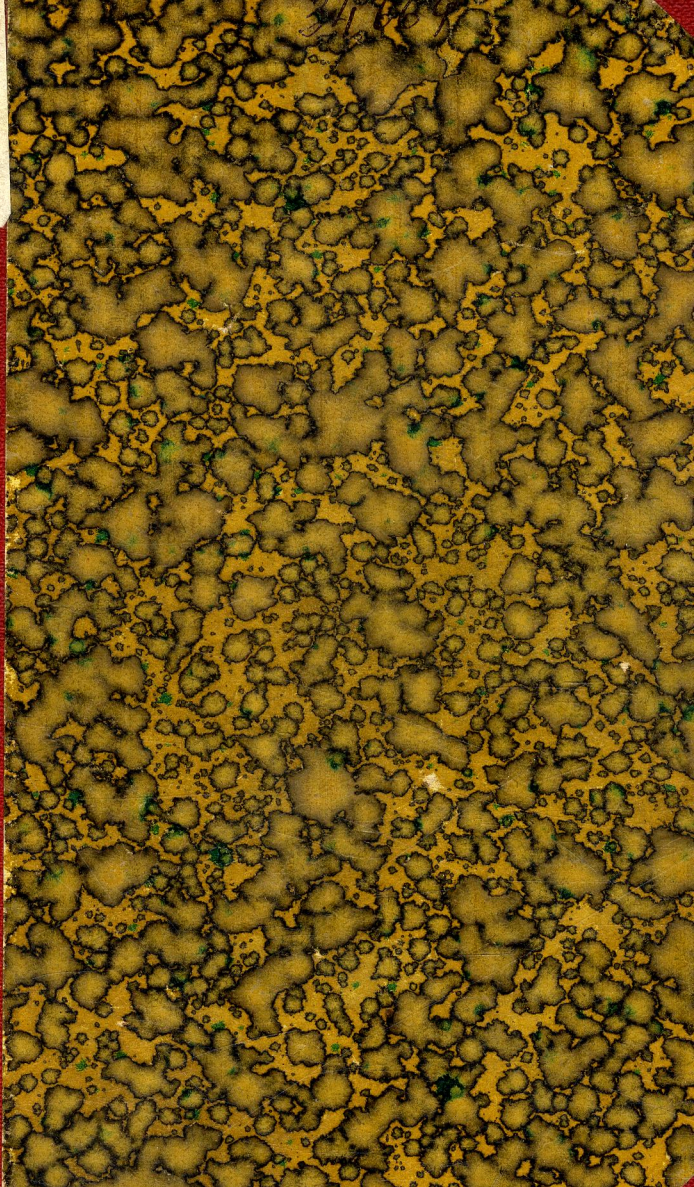
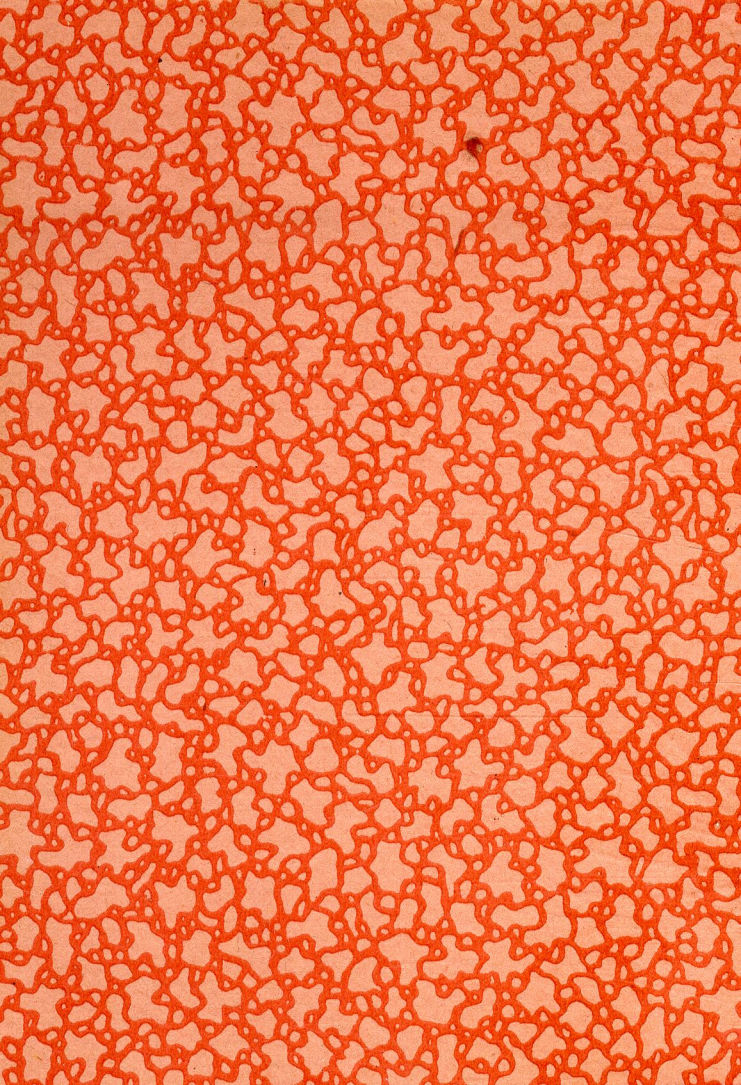
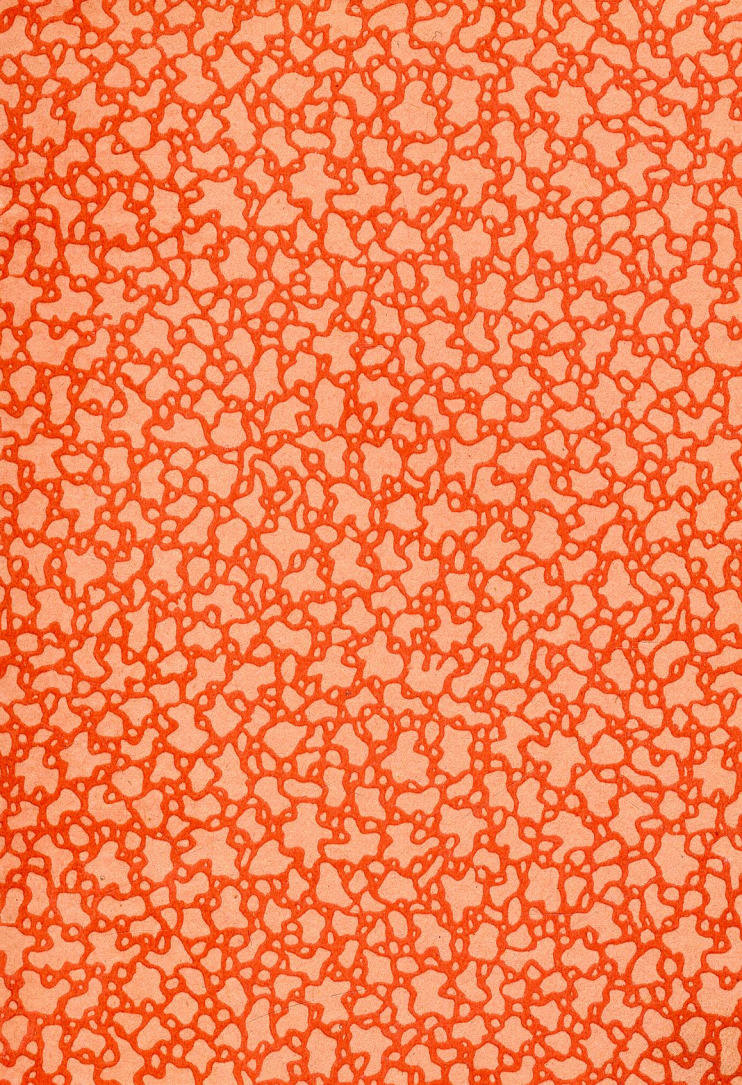
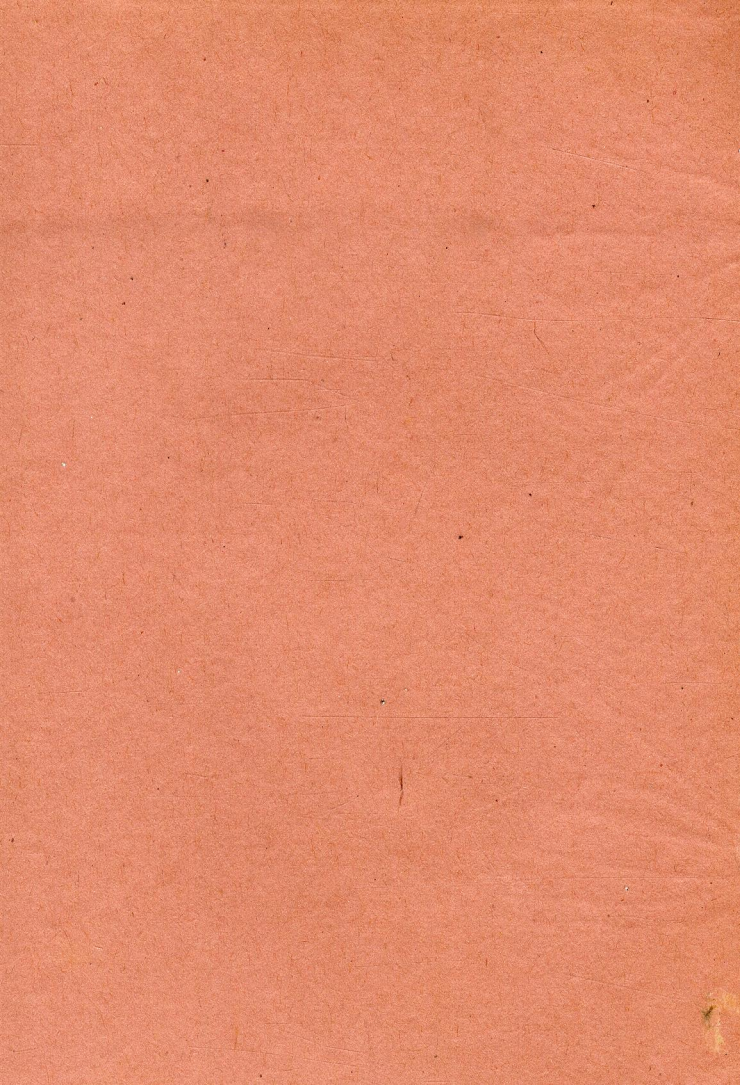

4282

О. ЕМІЛІЯН КОВЧ
ЧОМУ НАШІ ВІД
НАС УТІКАЮТЬ

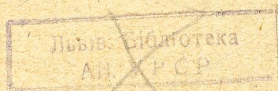
НАКЛАДОМ АВТОРА.

»СОЮЗНА ДРУКАРНЯ« У СТАНИСЛАВОВІ.
Собіського 24.

Тель. 279.

о. ЕМІЛІЯН КОВЧ

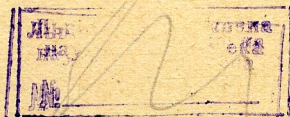
ЧОМУ НАШІ ВІД НАС УТІКАЮТЬ

ЛЬВІВ 1932.

103(2484)5

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 2724

ТРИ ЗАМІТКИ

I.

Якби на це не глядіти, однако, не дасться заперечити болючий факт дезерції вірних з нашого обряду, а тимсамим і з нашої нації. Про цей стан, що прибирає після війни щораз ширші розміри, ми, на жаль, лише півголосом себе повідомляємо та радо находимо для нього всякі стереотипові пояснення в роді: нашого теперішнього політичного положення, несвідомости мас, опортунізму одиниць і т. д. Однак ніколи не видвигаємо його з повною щирістю і отвертістю на денне світло суспільної критики й застанови, а ще менше беремо його під мікроскоп психологічної аналізи. — Словом, не маємо на стільки цивільної відваги, щоби сказати собі правду в очі, — хоч і як гірку, та відважитись на операцію, — хоч і як болючу.

Тимчасом ця дезерція, — байдуже, чи то тільки на латинський обряд, чи навіть на православя, або й штунду, — є багато більше катастрофальною, як це загально уважають. Томуто ці обставини змушують мене висказати свій погляд, хочби тільки для того, щоби розбудити приспану сторожкість.

Хто буде уважно читати цю книжку може

стріне кличі, з якими не погодиться, але ж бо і яке людське діло може бути совершенне.

Однак я є певний того, що багато після її прочитання перестануть легковажити так грізний стан нашої церкви, обряду й нації, та зпоза гречки, коров та копиць сіна, кинуть оком на щораз то темніший овид нашого церковного й народнього життя, — і — застановляться!

II.

Можливо, що після прочитання хтось буде мати вражіння, будьтоби я клонився до златинщення обряду, впровадженнєм всяких латинських практик.

Тому заявляю, що стою за як найдалше йдучою оригінальністю нашого обряду й за задержанням, оскільки можна, як найбільше його характеристичних ціх, — з другої сторони, однак, я є рівнож за впровадженнєм усяких таких новостей, — без огляду на це, чи їх вже нині практикують у латинському обряді, чи ні, — але, які є корисні для душ наших вірних, — а за усудженнєм, навіть найоригінальніших ціх нашого обряду, коли вони, пережилися, або є для вірних перепорою в поступі їх духовного життя.

Крім цього вважаю, що навіть і це, що ми булиби примушені конечністю взяти з латинського обряду, мусить перейти до нашого не живцем, а змінене, й так пристосоване до цілости, щоб в ніякий спосіб не разило.

III.

Відносно самої теми то замічу, що добачую дві головні причини дезерції з нашого обряду:

Перша, це таки сам обряд у нинішнім виді, — а друга, це саме духовенство, так, як воно нині є змушене жити, поступати й робити. Проте й ціла ця книжка складається з двох частей, що по можности за порядком беруть під увагу різні, хоч багато ще не всі в цій матерії, впадаючі в очі неправильности.

Замітити ще мушу хиба це, що винахід цих двох причин не є моїм оригінальним. Говорять про це всі й всюди, але тільки півголосом, між своїми.

Моя роля обмежується тільки до цього, що ці гадки переношу на папір і разом зібрані відаю кожному цікавому під критику й розвагу.

ПЕРША ЧАСТЬ

ОБРЯД

I.

М О В А

Руданський розвеселює нас, пишучи в своїй співомовці про того мужика, що „...сіяв просо, жінка каже — мак. — Ой так, чи не так, нехай буде з проса — мак....“.

Подібно відмовляють наші люди: „Отченаш, жеєси, яко родила еси і будучого віка амінь” — або „прибивши три латі“, — або — „посидіти й покурити“, — або..... або..... або..... ще в тисячі інших случаях менше, або більше знаних, викривляють і перевертають текст молитви, чи св. Письма. Але сказав хтось: „Ця мова є для народу зрозуміла“. — І ми всі в один голос: „Так, так, а вже ж, зовсім зрозуміла, — „нехай буде з проса мак“. — Булоб це рівно ж комічне, колиб не мало дуже сумних наслідків.

Навіть людодідів, на островах Тихого Океану, коли наворачтають на католицьку віру, учать „Отченашу“ в їх рідній мові, а наш культурний нарід, одинокий на цілм світі має цей привілей, що кожного ранку й вечора, хоч яких десять хвиль, або й пів години виплітає найбільші в світі нісенітницї, щоби не дай Боже, часом не прокинутися з цього масового самообману, що він розуміє те, про що не має поняття.

Вже якби там не було, але ізза якогось пустофразерства довести аж до цього, щоби чоловікові не дозволити вести найінтимнішої і найсердечнішої розмови зі своїм Сотворителем у власній мові, „...якою учила нас всіх ненька говорити“!

Цего не важиться навіть найбільший тиран, — це злочин, — це непростений гріх, — перед Богом, — і грядучими поколіннями. — Чейже не може відповідати на Страшнім Суді та темна людина за ці нісенітниці, а нераз богохульства, що їх заносить щоденно рано й вечір, — і ще коли, — перед престіл Всевишнього, — а тільки ті, — що вбили в її бідну голову переконання, що це є щось самотньо-гідне Божого Маєстату.

Так є з чоловіком простим, але не краще буває і з інтелігентом.

Для переконання, питано інтелігентних людей, що значить пр., так часто повторюване слово як „дориносима“ — й хоча це вчать в гімназійній літургії, помимо цього, — не відповіли.

Отже: Яким правом можемо назвати церковну мову зрозумілою для нашого народу, коли її ніхто не розуміє і то заєдно простолюдець, як інтелігент?! На якій підставі ми учимо наших вірних відмавляти в цій мові щоденні молитви, а навіть, — що найменше, — з неохотою глядимо на людей, що впроваджують до них живу народню мову?!

Коли вчитатися в молитви й пісні нашої будь-якої відправи, то мимоволі наша душа наповнюється чаром їхньої божественної краси. —

Чоловік неначе вступає в передсінок небесної розкоші. — Візьмим хочаб нпр. молитви при вінчанні: якажто божеська сила бе з висказаних там благословенств для новобранців. Можна їх і сотки разів читати, а однак вони все наповнюють душу цим самим одушевленням. Буде її розпирати надмір радості й щастя, що їх хоче свята Церков вляти в серця молодят у тій так важній, переломовій і врочистій хвилині їх життя. І якж це шкода, що вони бідненькі стоять при цьому неначе на турецькій проповіді, глухі на красу й закам'янілі на любов, що нею так щедро дарить їх найліпша Мати — Церков. Якжеби то зросла їх любов до Неї й їхне прив'язання, колиб вони розуміли, що Вона до них говорить? — Бідні!

Або візьмим таке „последнє цілування“. — Скількиби то воно сліз втерло, скільки болю усмирило, скільки надії вляло, а скільки навіть і навернуло, або хоч привело до застанови, — колиб його хто розумів! Пам'ятаємо що індиферентних і безвірників можемо дістати лише на похоронах.

А чтенія на всеночнім, апостоли, євангелія, та ж це криниця мудрости, відблиск небесної краси, джерело поетичного надхнення.

А псалми, — це ж поезія поезій, — краса краси! І це все закрите перед вірними китайським муром „зрозумілої церковної мови“. *Суй воно, — суй воно?* Загально знана опінія, що наші Богуслуження „страшно довгі“, —

прямо „годі кінця дочекатись“. — Тимчасом як дивитися на годинник і не тратити часу в тягу Богослуження — на виклади для братів про принципи порядку, — коли реєнтий не довго шукає за табакеркою і нечасто до неї заглядає, — а ще, як так трапиться, — бо навіть і таке буває, — що наперед повишукує собі усі стихарі, тропарі і т. д., а священник євангелія, й що там ще потребує, — то можна наглядно переконатися, що наші богослуження, щонайменше зовсім нормальні. — $\frac{1}{2}$ — 2 — 3 години, або мало що більше й це тільки тоді, коли ходить про поклони, страсти і т. д. — Що ж тут властиво такого „страшно“ довгого, передусім для побожного чоловіка? А наш чоловік, особливо цей, що ходить до церкви, є дійсно побожний.

Помимо цього — голос народу каже, що богослуження задовгі, отже треба з тим числитися і застановитись, чому?

Отже тому, що заглиблюватися в сердешній молитві, у взнеслих розважаннях, в місці уєдиненім і тихім не є довго, ані одну, ані дві, ані три години. Тимбільше не є довго той час провести на слуханні взнеслої поезії надхненної св. Духом, що передає нам в прегарній формі найвзнесліші обявлені правди, — а навіть найпевніші правила практичного життя. — Передусім не є довго, коли це все буде віддане виразною дикцією і в супроводі чудесних старинних мельодій відданих з повним розумінням і чуттям.

Однак навіть 10 минут, навіть 5 минут, — нето годинами, слухати якихось вересків і писків,

що виражають якісь горендально-комічні вискази, або вискази, що взагалі не мають ані сенсу, ані змислу, або в найліпшому случаю, щось такого, чого загально ніхто не розуміє, — це дійсно задовго, — предовго!

Наші богослуження є дійсно задовгі!...

Однак скаже хтось: „най вже, що це дійсно правда, — в такім случаю, що властиво тягне нашого чоловіка до костела? — Чейже він там ще й стільки не розуміє“!

Отце й є якраз фатальний блуд, що ми його а ргіогі приймаємо та без всякої застави повтаряємо. — Ліпше піти до костела, бути на богослуженнях, без упередження їм прислухуватися, застановитися над ними й придивитися, яке вражіння вони роблять на нарід і як нарід їх приймає, а щойно тоді давати осуд. — А коли хто це зробить, то йому відкриються очі й він прийде сейчас до переконання, що лат. обряд, зглядно його мова, нашому народові далеко більше зрозуміла, чим мова цього обряду, що ми зовемо його рідним, прадідним, українським, ітд.

Щоб про це переконатися ходім за порядком:

1-о. Щодені молитви. — Говорім, що хочемо, все ж таки кожний українець скорше зрозуміє польську мову, чим мову, що нею писані церковні книги. — Очевидно це може дехто заперечити, бо папір терпеливий, але цьому не повірить навіть сам автор цього заперечення.

Проте чи то дивне, що з природи побожний нарід інстинктовно клониться в цей бік, де може

найти спосіб висказання своїх найглибших почувань перед Творцем в спосіб і по формі, щонайменше йому більше приступній і зрозумілій, чим це йому його „рідний“ обряд дозволяє?

2-о. Служба Божа. — В лат. обряді правиться по латині. Цеї латини нарід не розуміє, та в тім випадку це є менше важне. — Над тим видно вже хтось подумав, — бо це нерозуміння мови усунено на друге місце, а то через гук органів. Далі, й це найважливіше, додано всякі пісні та літанії в живій мові. Тому вражіння цих кількох незрозумілих латинських зворотів зійшло до мінімум.

(Належить ту ще додати, що перед проповіддю, священник звичайно читає призначену на цей день Євангелію в зрозумілім і симпатичнім перекладі на живу мову. І так виходить цікавий куріоз: — Був наш чоловік в церкві і там чув Євангелію, кажуть на своїй, чи там зрозумілій мові і не розумів майже нічого, або дуже мало, — а прийшов до польського костела де правиться, як звісно по латині, і — на диво — зрозумів усе).

Що іншого у нас. Ввесь присутний нарід, на Службі Божій бере участь в цьому богослуженні, як це впрочім і повинно бути, але є полишений тільки власним силам. — Він не дістає ніяких сурогатів, ані еквівалентів, тому мусить добре розуміти це, що він співає. — Бо коли не розуміє, то насамперед не зуміє віддати його якслід, — а далі, — годі від нього вимагати, щоб його притягало в це місце, де він має стояти й слухати не знати що, та відповідати

рівнож не знати що. — Він остаточно під загрозою тяжкого гріху піде раз на тиждень на Службу Божу, але піти частіше — чого? — Мучитися? — Це ж не має змислу!

Щоби не бути односторонніми, мусимо завважити, що остаточно сама Служба Божа, є ще найбільше зрозумілою відправою. — І тут не треба дуже багато слів заступити новими, (очевидно з цих, що нарід чує, або відповідає, а не з цих що священник тайно вимовляє). — Мимо того теперішній стан є цього роду, що Служба Божа, в такому виді, як вона нині відправляється, не є всилі розбудити внутрішнього бажання, або самочинного акту волі, щоби на ній бувати частіше та з дійсною охотою. — А це в першу чергу завдяки загальному незрозумінню мови. — (Очевидно йде тут бесіда про пересічного християнина). Це ще не все, коли нарід розуміє: „Господи помилуй“, або „подай Господи“. Він мусить зрозуміти цілу суть, усього духа Служби Божої, він мусить бути степенево, слово по слові, проваджений в стан певної душевної екстази, в передсінок надземського щастя, що має його огорнути в хвилі кульмінаційного напняття, це є підчас освячення. — І тоді зовсім певно піде наш нарід, коли тільки буде міг, — і милю, і більше, й навіть в слоту, щоб тільки бути на Службі Божій. — Але, попри інше, він мусить перш за все добре розуміти це, що говорить священник і це що він відповідає.

Інакше ціла справа схибить і місто плюсів мусить дати мінуси.

Це бачимо, між іншими в дезерції з нашого обряду. — Бо, як не має де краще то втікає наш чоловік хоч там, де гудуть органи, де хоч раз в тиждень заспіває собі якусь зрозумілу молитву.

3-о. Інші богослуження, як утринню і т. д. латинники мало відправляють по парохіяльних церквах. Видно, що мали стільки відваги й сказали собі щиро: це немає ніякого сенсу і є ще навіть шкідливе, бо знеохочує нарід до церкви. Нарід цього не розуміє і не хоче. — То ж не треба його силувати! — Натомість вони, або підкріплюють такі богослуження якимись літаніями, суплікаціями і т. д. і заглушують органами, або прямо впроваджують нові богослуження в живій мові. Наслідки з цього такі, що нарід до них горнеться, а від нас втікає.

Звернім в цім місці увагу на деякі характеристичні й дуже поучаючі випадки:

а) — Служба Божа Пржедсвятих Дарів: — Відправа чудесна, — зміст, мельодія — неоцінені. — Після неї слідує парастас: недосягний спосіб побудження, а рівночасно і осмирення жалю по небіщику. Щось гіперартистичного — безконкурентного. — Додаймо ще непамятну традицію. — А тепер гляньмо хто й кільки на це богослуження приходить...? Кілька — кільканадцять, переважно старших жінок та дехто зі старших господарів, (о скільки ще заморозь не пустила).

В цій самій церкві, цей самий священик, між цими самими людьми й цього самого дня,

о третій пополудні править богослуження, що сильно „латинщить“ наш обряд, — що нажаль дуже мало поширене, — а називається „хресна дорога“. — І, на диво! — Церква битком набита, як в неділю на Службі Божій. І ніхто не втікає, хоч воно треває добру годину, або й дві.

Правду сказати нічого надзвичайного в цьому богослуженні немає! Що до краси не рівнятих йому зі Службою Божою Пржеосвящених. Але факт є фактом, церква битком набита людьми. Очевидно на це є легка відповідь: „новість“.

Так, сказати, — легко, але досвід учить, чогось іншого. Бо не є новістю це, що повтарається від ряду літ, — усе в великому пості, — а помимо цього фреквенція не меншає, а більшає. — Отже не новість, а це, що нарід пополудні все розуміє, а рано не розумів нічого. А може, хто зна, тут ще й це щось значить, бо наш нарід, кажуть, музикальний, що пополудні всі грімко з повної груди співали зрозумілі страсні пісні, а рано іспитований а може й неіспитований..... от, краще замовчів....., не всілі були слухати, та й повтікали.

б) Поручається перевести цей досвід: Коли правиться майське богослуження з виставленням Найсв. Тайн і суплікацією, а молебен, цей менший, василіянський, (златинізований і більше зрозумілий від пароклиса), — то буде найбільше людей. Коли не буде суплікації і виставлення Найсв. Тайн, — буде менше. Але як ще замінимо цей молебен на „паралис“, — пригадається

нам фреквенція зі Служби Божої Пржедєосвященних. Чому? Нарід не розуміє і не приходить, — і на це нема ради!

в) Годі вдержатись, щоб ще раз не повернути до похоронної відправи:

От так, — йде собі похорон. В хаті була відправа, в церкві відправа, на цвинтарі відправа. Нарід щось там, колись, менш-більш причинився до неї, коли почув, що співають „Святий Боже“, або „Господи помилуй“. Впрочім щось там реєнтий співали, (приймім цей виїмковий випадок, що напrawdę співали) та тоді нарід був чим іншим зайнятий. Бо й що ж може його обходити якесь „мірское пристрастїє“ і „привременних мечтанїє“. Він же ж прийшов на похорон, не на лекцію старословянської мови. Впрочім десь хтось, що не хотів розсїватися, зловив зпочатку якесь „ідїже“, або „без сімене родшую“ і вже о цїм „сімени“ може думати аж до кінця похорону й не додумається, що воно таке. Вкінці домовину впустили до гробу й нарід заспївав „вїчную пам'ять“. І бувби розійшовся пригноблений до дому. Сказано пригноблений, бо й якже не бути пригнобленим: Страта дорогої особи, розпука родини, спів по більшій часті доволі неприємний, — слів потїхи жадних.

На щастя на похороні найшлося кількох тзв. поляків. — І коли священник вже відійшов, а люди почали розходитися додів, вони собі поклякали й давай: „Święta Marjo, łaskiś pełna — i t. d.“.

Тоді всі назад (гр. католики) поклякали, злучилися в великій і щирій молитві - пісні — (не була їм задовга), — повставали й вже з якимось полекшінням на серці розійшлися домів, радіючи самочинно, в глибині душі, що крім рідних і зрозумілих обрядів є ще на світі обряди незрозумілі й нерідні, а однак такі, що в них можна помолитись зрозумілою, хоч нерідною мовою.

Але ж це абсурд. Вже що — як — що, але цілий лат. похорон правиться по латині. А що там за мельодії, — куди їм рівнятися до наших!

В тім то власне й ціла штука, що ми маємо такий пречудовий похоронний обряд, з так незрівнаними мельодіями й змістом, а мимо цього маємо в собі стільки самовідречення, що й його не пощадили а принесли в жертву цьому мольові, що називається чистота обряду, традиція, чи як там. І це пішло так далеко, що цього священика, який хоче його хоч дещо оживити, додаючи по всім пару „Отченашів“ за душу покійника, уважаємо мало не зрадником народу. А тимчасом латинники, навіть тут де можнаби їх уважати за найслабших, і тут зуміли добути атут, що публично й очевидно нас побиває. — Вони ту наче говорять: „дивіться люди, що є вам більше зрозуміле, чи „кая зитейская“, чи „жиздательное повелініє“, чи „wieczne odraczuwanie gasc im podac Panie“? „Уважайте“, кажут „люди й мотайте на вус“. — І так наші люде уважають і мотають, аж перемотуються, а ми не маємо відваги заглянути правді в очі й раз врубати лихові голову.

Шкоди для гр.-кат. Церкви й українського народу, що впливають з уживання церковної мови при богослуженнях, а навіть в щоденних молитвах, повинні бути наглядні із досі наведених прикладів. — Тут належалоби ще хіба те згадати, що ця сама церковна мова є рівно-ж одною з важніших причин, що спонукують наш нарід переходити, особливо в Америці, на православя, а в краю на штунду. — Бо й православна церква в Америці й штунда в нас впровадили в молитвах і відправі живу мову.

Тому не дивниця, що нарід туди починає пересуватися.

Проте першим і невідкличним середником, що напевно здержить дезерцію з нашого обряду, а то й з віри та народности — є в першу чергу, негайне впровадження живої мови до щоденних молитов, — а далше й до всіх інших богослужень.

Тут не можна видумувати, мовляв: нарід цього не прийме, повстане схизма, на нас дивиться православний схід і т. д. Бо, поперше, в найгіршому випадку не стратимо більше, як тратимо й так. Подруге, наш обряд попри інше, оскільки буде мати зрозумілу мову, є безконкурентний. Остаточо потрете: на нас дійсно дивиться православний схід і ніяк неможе доміркуватися, „що ми таке“. І тому дивиться й дивить, а як прийде кидати православя, а переходити на католицизм, то тоді махає рукою в нашу сторону, а переходить на лат. обряд.

Вперед подбаймо про своє під носом, а щойно тоді будемо дбати за чуже під лісом. Вперед загатім відплив своїх з нашого обряду, а щойно тоді застановимосся над будовою водопроводів, що ними малиби, евентуально, допливати чужі до нас.

Вкінці доволі з нас цієї дотеперішньої жертви, що її складаємо на жертівнику традиції. Раз мусимо промовити до нашого Найліпшого Батька так як чуємо й розуміємо. Досить вже цих „жиси“, „курень“, „латів“ і тд.

Громада має маленьку стареньку, перехилену й подіравлену церковцю, що памятає ще може й татар. Вона хоче її розібрати й побудувати нову муровану обширну й пригожу до нинішніх вимогів. Але щож, приїжджають консерватори тай кажуть: „невільно“. Противно, громада мусить її направляти й піддержувати, бо це пам'ятка старини ітд. І хоч нам є всім дорогі так рідкі в нас старинні пам'ятки, то однак злість нас пориває, що ізза якихось там археологічних причин, тут, тепер, зараз, живий нарід має терпіти, й не може поставити величавого храму своєму Творцеві. — Храму, що бувби гідною жертвою народу нинішньої культури й храму, що є потрібний для кількості й релігійних почувань нинішньої громади.

І слушно: нпр. парижани не вагалися знищити найстаринніших будівель у центрі міста, щоби надати йому модерний вигляд і форму примінену до потреб нинішньої культури. Французи, як знаємо, шанують свою традицію і це що її

піддержує та хоронить, однак, видно, що для них ще важнішою є нинішня година, — потреба нинішнього дня. Нинішній день належить до тих, що нині живуть. — Вмерлого треба нести на цвинтар, а старинні пам'ятки до музею.

Тому ми не можемо жертвувати віри, обряду й народности, словом усе те, що найдорожче кожному народові на те, щоб давати змогу ученим, або аматорам подивляти в дійсності те, що вже давно пережилось і лежить чорною домовиною напоперек шляху, яким йде в свою світлу майбутність молодий, здоровий і сильний український нарід.

Годі тут не зробити одної замітки. Наш нарід, це нарід скрайностей. Коли гуляє, то валить стіни, — коли пє, то до безтями, — коли бє, то на смерть.

Колиб ми показалися такими й при впровадженні живої мови в богослуженнях, то дійсно накоїлиб чимало лиха. Однак справу можна перевести незаметно, легко й без потрясень. Не переводити все йота в йоту на живу мову, бо тоді звичайно затрачується ритм і ціла пісня чи молитва тратить цей своєрідний і її питомий, так сказатиб, „смак“, до якого нарід є призвичаєний. Передусім ходить тут про ритм, що є дуже важним чинником при віддаванні мельодій, що у них приходить ся не раз таку молитву співати.

Як не мається перекладати церковні книги до практичного вжитку в церкві, хай послужить *salva reverentia* авторів і коректорів, св. Єван-

гелія в перекладі о. Левицького. Воно з певністю без закиду щодо граматики, складні та самої сути річи, за що ручать прізвища поданих там наших учених з різних ділянок нашого культурного життя. Однак читати його мельодійно під час Служби Божої, так як Євангелію читаємо, прямо неможливо, бо воно не до складу. Не звернено саме уваги на ритм. Крім цього в св. Євангелії є певні звороти, які собі загал присвоїв, очевидно їх розуміє та ними послугується наче приповідками. Тому якось неміло разить, коли цей самий текст почується нагло в інакшій, а до цього ще нескладній формі. Тому многі, що з радістю прийняли цей новий переклад св. Євангелії і навіть почали ним в церкві послуговатися, скоро розчарувались і закинули, бо переконались, що він є не до вжитку при відправі.

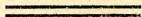
Подібно й з перекладом щоденних молитов. — Нпр. В однім катихизмі перекладено „Под Твою милость“ — „До Твоеї милости“, а в другім „Під Твою милість“. — Зараз впадає в очі, що другий переклад є практичніший, бо хто його почує, зараз зрозуміє про яку молитву ходить, коли в першій являється вона якоюсь новою, незнаною. — Подруге, цю молитву треба часто співати, а в другім перекладі це далеко складніше. — А потрете, чи ж то муситься кожне слово перевернути? Противно належить лишати, що лише можна в його давньому звукові, щоби безпотрібно не давати притоки до критики й завваг, тощо.

Львівська державна
наукова бібліотека

№ 2724

2
Львів. Бібліотека
АН УРСР

Отже належить поволі й незаметно увільнити церковні книги від незрозумілих і мертвих, або й смішних слів. Заступити їх живими та дібраними, щоб текст був справді зрозумілий, а однак не стратив питомої краси, а передусім, щоби не стратив свого дотеперішнього ритму, що є надзвичайно важним з огляду на це, що його треба переспівувати в різних мельодіях.

II.

А З Б У К А.

Коли говориться про мову, належить застановитися над знаками, що її задержують на папері, це є над азбукою.

Колись за давніх добрих часів була інституція церковних шкіл та дяко-учителів. Тоді то було самозрозуміле, що хто навчився читати, читав вже й церковні книги. Та тепер вже не те. Буває на селі письменний чоловік, що взагалі не вміє читати українських букв. А такого, щоби вмів прочитати церковну книжку, взагалі нема, хіба якийсь аматор, або дяків син. — Наслідок цього очевидний: До крилоса приступає шораз менше людей, а небавом реєнтий будуть мусіли співати „сольо“, — як старі повмирають. Ми це бачимо, але не маємо відваги сказати собі щиро: змінім азбуку церковних книг, бо вона відтручує молодіж від церкви! — Отже раз треба сказати!

Старословянська азбука вживана в наших церковних книгах, не є, по перше первісна (подібно, як і мова). Вона переходила всякі модулляції, після вимог часу, то мусить перейти ще одну. — Подруге, ця азбука відтручує молодь від крилоса, бо після теперішньої системи навчан-

ня є для молоді зовсім неприступна. — Потрете вона є, попри незрозуміння церковної мови, цею причиною, що навіть 95% нинішніх дяків, не то аматорів, при читанні апостола і тд. перекручує слова, а тимсамим викликає несмачні жарти й ширить згіршення поміж вірними.

Проте річу, що не терпить найменшої проволоки, є відіслати церковну азбуку до музею, а всі церковні книги переписати, нетільки зрозумілою мовою, але також і вживаною народом азбукою.

Прикро, але, щож, коли правда, й це треба сказати, що діти які покінчили народню школу, в дійсності уміють читати лише латинську азбуку. Потім вони, особливо дівчата, хочать мати молитвеники. Отже купують польські, бо інших не прочитають. Чи не булоби добре мати видання українських молитвеників латинськими буквами? — Це вже навіть раз таке роблено.

Правда можна за одну зиму навчити читати українську азбуку ціле село. Так, можна й повинно, але це рідко хто робить, а польські молитвеники не рідко купують українці. А як хто це підглянув в церкві й посміявся, так вже краще йти з польським молитвеником до костела.

От і знова ще одна свіжа порошок, що перегинає вагу на бік лат. обряду.

Представмо собі якби в наших очах виглядав такий нарід, що не хотівби боронити своєї держави інакше як тільки луком. — Мовляв: це наше оригінальне, прадідне оружжя. Чейже

не можна зраджувати „древніх начал“ і братися до цепенів, газу, скорострілів і тд. бо це не наше, а германське, французьке, англійське, чи яке там інше.

Делікатно беручи, мабуть, чи не здвигнули би ми плечима й не сказали: „безглузді“.

III.

СПІВ.

З черги пригляньмося церковному співові, оскільки про нього не було вже передше мови.

Українська пісня, — церковний спів, — співолюбний український нарід, — оце загальнозвісні й повторювані слова. Хто це чує й не знає як воно в дійсності, то мігби собі Бог-зна що подумати про співаків і музичну творчість українців. — Та так воно „страшно“ не є.

Дійсно годі не признати, що музичне поле не лежить в нас відлогом. Ми видали композиторів і співаків не будьякої міри, та їм ще далеко до західноєвропейських корифеїв, — хоча український нарід дійсно дуже співолюбивий. Хто на це звернув увагу, то міг переконатися, що піснею можна до нього найскорше підійти, навіть найострішу сварку, що до неї українець аж надто скорий, можна легко й сейчас зліквідувати, коли начнеться співати будьяку українську пісню. Дійсно цікаво обсервувати, як такі два розпалені словесні борці вже по перших звуках пісні починають стигнути й замовкати, а вже при другій стрічці прилучаються до хору й забувають про цілий світ. Проте обряд, що має гарну мельодійну музику,

що дає вірним спосібність висказати свої почування піснею, є для українців виміряним обрядом.

А таким обрядом є якраз наш обряд. — Чудові мелодії, багатство мотивів — отце його характеристичні ціхи.

Але й тут, очевидно через брак застанови, ми ослабили й ту ціху до мінімум та дали супремачію в руки „безгласних“ латинників.

1-о. Хори: — Нарід в ґрунті річи є хорові в церкві противний. Здоровий інстинкт простого чоловіка вичуває, що тут щось не в порядку, але що ж, як начнуть йому крутити голову й переконувати, так він мусить в кінці збаламутитися і повірити, що хор в церкві, це кульмен якоїсь краси чи культури, чи чого там. А в додатку як зберуть цей хор у читальні й він научиться зо два „ґатунки“ „Господи помилуй“, так мусить цим десь пописатися. — Ну а де ж? — Та ж в церкві. — І вже співає хор... Страшне... Прямо страшне!! — Але громада має славу, мовляв: „У них є хор“. — Тож люде кажуть: „о нічого, ввійде“, дарма, що після богослуження виходять з церкви з таким смаком, якби цілу ніч напивалися. — Навіть ніхто до цього не признається, бо щоби хто сказав, що він не розуміється на правдивій красі. — Це ж хор, — не щобудь. — Тільки й просвітку, що такий хор звичайно не вивчить всіх пісень і тому, від часу до часу, знову починає співати ціла церква. А ці хвили є правдивим відпочинком для зболілого вуха й змученої душі, як тепла хата для пере-

мерзлого подорожника, — як холодне джерело для гоненого й спрагненого оленя.

Чи не є гарніше й приємніше для Бога й людей, як ціла церква „єдиними устами і єдиним серцем“ — з глибини душі“, заносить могутній гимн перед престол Всевишнього Творця, коли серця вірних наповнені вдоволенням і радістю, а слухач кориться перед висказом вселюдної маніфестації найглибших і невдаваних релігійних почувань? Чи краще переносити слухові тортури й дивитися на компромітацію та муки кількох молодців, підчас коли вірним не тільки перешкаджається в молитві, але взагалі не дається їм навіть на хвилю зосередити гадок біля поодиноких моментів богослуження? — А що й говорити, як ще звернеться увагу, що хор виробляє неабияку гордість, особливо у цих, що з природи обдарені кращим голосом?!

„Ну, але, якби так хор співав добре“, скаже хтось? — Так — „якби“ — але це „якби“ в 99% є не до переведення. Поперше тому, що в селі тяжко підшукати відповідного диригента, бо вміти читати ноти й вміти роздавати голоси, це ще не все. — Ще треба чуття й інтелігенції. А подруге, що голоси на селі часто до хору не надаються. Але хочаб вже й одно й друге далось якось полатати, то однак мусимо пам'ятати, що церква не є для попису одиниць, а для молитви всіх. — Що десь в місті, де легше о якогось доброго диригента, де правиться читана Служба Божа, то ще хайби там з якихось мотивів і було. Але на співаній Службі Божій,

де нарід приходить і сам хоче співати й відчуває це як свою органічну потребу, пощо параліжувати його в цім благороднім і богоугоднім розмаху?

Краще стараймося ублагороднити це, що нарід вже має, що любить, до чого самочинно тягне його, його природа! Ублагороднимо цей всенародній спів, — і це буде вдячне поле до праці, принесе користь для душ вірних і для їх естетичного почування та буде цементом, що тим сильніше прикріпить їх до свого обряду, віри й народности. — Не тратьмо безпотрібно енергії на організацію вересків, що послужать хіба на це, щоби нарід відігнати від церкви, — бо про це й так є кому подбати.

Освідомім собі, що цей всенародній спів в церкві, це мабуть, чи не одинокій атут, що держить наш нарід при своїм обряді, а нераз і вірі. А коли наш нарід не буде мати права хоть раз в тижні прийти до церкви й там виспіватися, то чого властиво він має туди йти? — Що має його там тягнути?

Та ж молитва! — Так, — так, молитва. — Тішмося, що найшли так вичерпуючу відповідь і спім спокійно далі.

Хоч з болем серця, але мусимо знову признати, що таки гарніші й більше притягаючі є органи. І чи дивно, що чоловік від гіршого втікає до кращого? Від славетних хорів до латинських органів? — А прецінь ще гарніші органи має наш нарід у своїх грудях, чого ж їх руйнувати?

Коли кажемо А. мусимо сказати Б. — Коли хочемо конче хору, а хочемо, щоби він не відпихав вірних від церкви, так мусимо додати й органи, щоби заглушували й лагодили дисонанси й верески так, як латинники вже давно зробили. — Та це виключене! — Так, виключене, — безпотрібне й шкідливе. Тому тримаймося всенароднього співу й цей ублагороднуймо. — І тут є якраз поле до попису не так для священика, як для дяка.

Належить збирати ці прекрасні мельодії незнаних народніх композиторів, що їх співають по церквах цілої України. Вибирати, що найкращі й вперід виучувати молодіж, а щойно тоді співати в церкві. — Виучувати! — Це значить, щоб нарід умів віддати не тільки мельодію, але щоб вивчив і голос відповідно модулювати. Щоб не надто спішився і не надто протягав. Словом, щоб спів робив дійсно вражіння співу, а не вериску, або писку.

Коли реєнтий схопить якусь мельодію й пічне нею сам пописуватися в церкві поки нарід не вслухається та не пічне за ним потягати, то це ще не є ніяка наука. — Це є звичайне незнання, нерозуміння, або й легковаження свого обов'язку. — Заки нову пісню будуть співати в церкві на богослуженні, то наперед належить її виучити в читальні, або й церкві після вечірні, чи де там. Тоді спів буде співом милим цьому, хто співає і цьому, хто слухає. І тоді хор напевно буде злишний а навіть недопускаємий.

Однак хор є можливий тільки підчас Служ-

би Божої, так, що на щастя, нема потреби, де інде, провадити з ним війну.

2-о. Пригляньмося тепер до інших богослужень, де в гру входить ірмольогійний спів.

Як відомо раса англійських коней походить від коня, якого вживано до воження води. — Але він мав це щастя, що його побачив правдивий знавець коней, який зумів і схотів його ужити. Цей момент був в його житті рішачим. Він став основником найславнішого кінського роду.

Подібно й з нашим ірмольогіоном; колись може й він впаде в око знатока, що схоче й зуміє його ужити й може рівно ж стане основою якоїсь музики, що заблестить хто зна якою славою. Однак наразі він є в пониженні; „возить воду“.

Коли ми почуємо слово ірмольогіон, то зараз асоціація ідей приводить нам на думку ось таке: Брудна, запорошена церква, заходжена долівка, коптить і капає кілька свічок, одна більша, друга менша. В лавках кілька старих жінок і кілька старих чоловіків дрімаючи шепочуть молитву. А в крилосі над подертими й поплямленими грубезними книгами сидить згорблений реєнтий, звичайно в окулярах і ще один — два чоловіки. — Вони ніби щось співають, — ніби муркотять, — ніби гопкають, — ніби затягають, — ніби протягають, а зчаста позіхають. Слів очевидно ніхто не може полапати, а як вже й полапає то, або не знати, що воно таке, або властиво можнаби з них посмі-

ятися, але не випадає, бо то має бути святе слово, коли виходить зі святої книги, а ще до того в церкві. — І так то тягнеться довго-предовго й називається утрєння, всєночнє, чи як там. Часом підчас того заглядає дєхто з вірних: — може часом скінчиться і буде Служба Божа? — Та де там, — ні!.... „Кінчать вжє утрєнню? — Та де. Щє щось галакає“. І йдуть щє раз на дорогу, до коршми, часом до читальні. — От так представляється нам наш ірмольогіон.

Тимчасом вчені, очевидно не наші а англійські, що дєсь случайно заглянули цю подоптану й поплямлену книгу, побачили в ній зовсім щось іншого. — Вони увиділи в нїм цілі хори зі старинних грецьких трагедій, цілі гимни, які співали по грецьких святинях щє перед приходом Ісуса Христа. Змінєно лишє текст а мєльодії остали ці самі. Місцями навіть тексту не рухано лишє імена поодиноких поганських святих замінено на християнські. Далі, — ці самі вчені прийшли до переконання, що цє неабияка примітивна музика, а музика великої культури, надзвичайно розвинєна й ублагороднєна, що вона не має нічого спільного з симфонічною музикою, а її основою не є акорд, лишє мєльодія і ритм, — подібно як іншим світом є готицька вежа, а іншим колюмнада і архитрав грецької святині. Що ця музика навіть не зносить акорду й такту, оскільки має бути вірно віддана, а вимагає зрозуміння та відчуття себе, виразної дикції і задержання відповідного ритму. (Подібно мається справа з більшістю наших народніх

пісень). — Що ірмольогіон, це багатий унікат старинної грецької музики. Що можнаби його порівняти з музеєм, який має в собі неоцінені скарби недостежимого грецького мистецтва. — Що те, що в нім законсервоване є чимсь таким, що може стати основою нової, бо давно забутої, музичної культури, яка перевищить модерну симфонію, подібно, як твір духа перевищає твір тіла. — І що український нарід, якраз може створити щось оригінального, бо його народні пісні, на загал, майже всі є збудовані після цих самих правил, як пісні ірмольогіона, й пісні старинної Греції. — А це знак, що цей нарід має в собі вроджений хист до такої музики, — що він йому рідний.

От, що вичитали Германи в нашому ірмольогіоні. — А ми, що від віків маємо цей неоцінений скарб, зробили з нього страшака, який людей з церкви виганяє, — і є неостанньою причиною дезерції з нашого обряду.

Бо будьмо щирі й признаймо, що аби вислухати нашої утрени, чи яких там поклонів, або чогось подібного, особливо в церковній мові та в креації наших дяків, зуміє хіба, тільки чоловік без думки та слуху, або чоловік надзвичайно побожний і то з нервами як посторонки. Пересічний відбуде цю кару хіба тоді, як сяде в куті й задрімає, або задумається про що інше та не буде звертати взагалі ніякої уваги на це „блеяння“ і „гопканя“.

Може хто заперечить, але *contra factum, nullum argumentum*. — Щож робити? — Вики-

нути з церкви всі відправи враз із ірмольогіоном, чи що?

Колиб ми так зробили, то ми булиб подібні до цього чоловіка, який має забруджену і запопшену перлу й тому викидає її на смітник. — Мудрий чоловік цього не зробить. Він її вимие і вичистить і вона знову буде така гарна, як була давніше. І як давніше буде радувати око кожного, що на неї спогляне.

Треба проте, приймаючи, що вже текст буде в живім і складнім перекладі, (бо без цього кожна думка про поправу справи немислима), — належито виховати покоління дяків, які зрозумілиби який то скарб дістається їм у руки. — Що пізналиби тайни цієї чудової, небесної музики. — Що зрозумілиби, що її основою є виразна дикція, виразне маркування ритму (стіп). Що довгі склади треба віддавати дуже довго, а короткі дуже коротко. — Що їй належить відспівувати з неабияким чуттям, яке булоби впливом докладного розуміння тексту й тайни, що її оспівується.

І щоби собі ще затишити, що річчю дяка, особливо, коли вже мова й азбука будуть загалові вірних приступні, є не відганяти охочих від крилоса, а противно, навіть байдужих до нього притягати, так, щоб по можності і в інших богослуженнях співала ціла церква, як на Службі Божій а навіть, щоб співали й рецитували псалми на два крилоси, як то властиво повинно бути, а давніше може й було. — Не, щоби собі

кількох щось там під носом „муркотіли“, або „ойкали“.

Іменно нинішні дяки мають цю спеціальність, що дуже нерадо втаємничують кого з вірних у свої дяківсько-ірмольогійні секрети. Це зраджує на перший погляд, ненайліпшу черту їхнього характеру. Та ця справа має глибшу й більше зрозумілу причину. — Іменно дяки знають з практики, що як навчать в селі кількох сяк-так читати й брати хочби тільки „самогласні“, то вони зараз починають кампанію проти них, предкладаючи свою службу за мінімальну заплату, що їм, як місцевим господарям тяжко не приходить. — Вони підходять пароха й комітетів різними чемностями, а то й могорицями та дарунками. На жаль доволі часто вдається їм усунути з парохії чужого, хочби й найкращого дяка, або огірчити йому життя в ній, а потім стають на їх місце, самі дяками.

Дякові, що вже раз пережив такий інцидент, або бачив, як його сусід, або знакомий переживав, відпаде раз на все охота працювати на свою загибель. Тому доки буде жити, буде кожного гнати з крилоса!

Чейже на це є легка рада. Нічого більше тільки нехай парохі держаться дяківської прагматики, — повітові агентури, хай стежуть за точним її приноровленням. — Тоді дяк буде чути ґрунт під ногами й хочби тільки для власної користи й вигоди, буде дбати про це щоби в крилосі співало як найбільше людей.

Вертаючи до річи: Як так буде, тоді під-

час наших богослужень, церкви не будуть світити пустками, а будуть битком набиті подібно, як на співаній Службі Божій, а душі тих, що співають і тих, що слухають наповняться надземським вдоволенням і боже благословення буде блище, після слів св. Письма: „Де є вас два, або три зібрані в моім імені, там я є поміж вами“.

IV.

БОГОСЛУЖЕННЯ.

Як глянемо кількадесять літ у минуле, то не хочеться вірити скільки то було крику на тему латинізації обряду при впроваджуванні маєвого богослуження. — Подібний крик, тільки трохи менший, счинився при впроваджуванні богослуження до Серця І. Хр. — Тепер, деякі, почали „латинщити“ обряд, впроваджуючи Хресну Дорогу. Але тепер критики якось трохи зм'якли й кажуть: „Та він мусить то правити, бо в його парохії костел“. — Впрочім був це одинокий оборонний аргумент тих, що перші впроваджували маєві богослуження.

І так, чоловік нагадує собі минуле, або слухає теперішнє й не знає, чи дивуватися, чи не дивуватися, чи сміятися, чи плакати.

Застановімся вперед над цим клясичним аргументом: — „Я мушу правити, бо в костелі правлять“, — або „він мусить правити, бо в костелі правлять“. — Що це значить?

То значить:

1-о. Що костел, це є лат. обряд, винайшов щось такого й дає нашому чоловікові, що цей, мимо прив'язання до свого обряду й мимо на-

ціонального антагонізму, мусить до нього йти. — Так воно йому по серці й до смаку.

2-о. Консеквентно, що в цьому лат. обряді є якісь такі люди, які задумуються над людськими уподобаннями, витворюють щось такого, що до тих уподбань підходить, це дають вірним, вони їх тим притягають до себе та в цей спосіб ширять божу славу, а людські душі наповнюють божою ласкою.

3-о. Що в цьому обряді є ще й такі люди, що завдають собі труда, мимо цього, що їм ніхто не наказує, ані до цього не силують ніякі обставини, щоби наложити на себе не дуже то легкий обов'язок цих прерізних надобовязкових відправ.

4-о. Що зате в нашому обряді — про щось подібного ніхто не думає, тим не займається, нічого не винаходить, вірним не має охоти нічого нового дати, а навіть і не давби, оскількиби до цього не силував його прикрий, але правдивий факт, що вірні від нього втікають.

5-о. Що колиб тут не було лат. обряду, то наші вірні вже давно, оскількиби взагалі належали до своєї віри, — дуже вже давно привиклиби ходити тільки раз на тиждень до церкви на Службу Божу та раз у рік сповідатися, з виїмком одиниць, що ходилиб ще певно й на вечірні та утрени, — досипляти, — як це впрочім і тепер діється там, де далеко лат. костел.

6-о. Посередно, — що існування лат. обряду є, о іронію, — для вірних нашого обряду *conditio sine qua non*, коли не до удержання віри, то щонайменше до розбудження та розросту релігійного життя.

7-о. Що ми є індолентні й лінівi, що не рушимося, аж нас не припече до семої скіри й що ми самі, такими аргументами даємо собі, сором сказати, пощочину.

8-о. Найсумніше, що навіть не здаємо собі з цього справи й взагалі цього не видимо, чи видіти не хочемо.

Стільки, що до цього клясичного аргументу, а тепер вернім до самої річи.

Чейже ніхто з нас не думає ані не твердить, що є десь на світі такий обряд, що повстав одного гарного дня, одержав у віні якусь означену колекцію церемоній, богослужень, тощо, і так має тривати аж до кінця світа! — Усякий признасть, що навіть припустити щось такого є абсурдом, бо це чейже противиться поняттю самого обряду.

Коли догма є чимсь непохитним, незмінним і вічним, то обряд є, якраз, чимсь зовсім противним: змінним, часовим, переходячим що реагує на всі найменші подробиці, навіть підсоння, географічне положення, вдачу дотичного народу ітд. Саме його завданням є у рамках можливості піти на найдалше йдучі уступки змислам, щоб повести чоловіка, неначе дитину за руку, від річей видимих до невидимих, від земських до небесних. А, коли така його задача й коли він цю задачу в крузі свого ділання виповнює, то він є живий. Він має рацію існування. І тоді він до себе самочинно притягає і полонить. Але коли він не виповнює цього завдання, коли противно він є колодою у ноги тому,

хто хоче вноситися вище, — так мусить діждатись хвилі, що його поклонниками стануть тільки індиферентні та темні, які про вище духове життя не мають поняття. (Нажаль цей сумний факт дається у нас вже подекуди завважити).

Отже, як хочемо, щоб з нашого обряду не втікав, найгарніший матеріал, то все мусить припороритись до вимог теперішнього часу.

Не тільки можна, але є й обов'язком до нього впроваджувати такі новості, які підходилиби духові часу та вдачі народу, натомість викидати все те, що пережилося. Аргументи про чистоту обряду, латинізацію то ще є або безглуздою балаканиною, або маскованим лінівством. Остаточно хай буде що хоче, а навіть хай провалиться і весь обряд разом з цілою традицією і з всіми своїми додатками, якщо він має бути тим чинником, що забирає нашої церкви вірних а народів його громадян.

Та на щастя, справа не стоїть ще так дуже зле. Коли, як це згадано вище, давні богослуження будуть віддані до вжитку вірних у живій мові й азбуці, а до того у всенароднім та вивченім співі, коли будемо впроваджувати нові богослуження рівнож у живій мові й то не тому, що їх від літ правиться в костелі, але навіть і скорше, якщо тільки вони підходять під уподобання наших вірних цього часу. Коли надто, ще й самі себе переростемо та відповідно до хвилі й обставин, видумаємо таки самі щось свого з цієї матерії — то додаючи до того ще традицію й прив'язання нашого народу до своєї церкви — наш

обряд є безконкурентний. Але, коли ми будемо з цим зволікати, то очевидно покинуть нас вперед більше енергичні, а вкінці масою всі — подібно, як поволі заперестали люди їздити волами (хоча це найбезпечніше) а перейшли до коней, авто, а то й до літаків, хоча це дуже небезпечно. Та щож вдіяти, такий дух часу. Однак річ інша, що коли ми перебираємо до нашого обряду якесь нове богослуження, що повстало в лат., або в якому іншому обряді, то не належить брати його живцем, тільки треба щось додати, відіймити, чи там і переробити, щоб до нього приставало, — та це вже хіба самозрозуміле. Тому приходять на гадку ось такі різні питання:

1-о. Чому в нас так мало звертають уваги на почитання св. Андрея! — Чейже, як голосить традиція, він був на „київських горах“ і там застромив св. Хрест. Можна собі представити, якіби то штуки видумали наші сусідоньки, колиб мали такий атут у своїх руках. Однак ми не чуємося до обов'язку на цю неоцінену ласку обдарити св. Андрея яким молебнем, або хоч акафістом.

А може це ощадність на гірші часи...?

2-о. Поняття св. Тайни Евхаристії в наших вірних, щоб правду сказати, ще не є назагал, так скристалізоване, щоби не було місця на ніяке доповнення. Це з одної сторони. А з другої нема сумніву, що розвій релігійного життя у кожного поодинокого чоловіка й цілих народів іде поруч з евхаристичним усвідомленням. Що

більше, є певною річчю, що взагалі нема мови про якийсь поступ у духовому житті, коли по-лишимо цей найдужчий і необхідний середник, яким є культ Н. Т. Евхаристії. Тому ніщо дивного, що в часах нинішнього безвірства й що гірше, релігійного індиферентизму, католицька церква звернула всю увагу на культ цієї Н. Тайни. Тому не видно причини, чомубі ми, на нашому загумінку, не мали піти по цій самій дорозі.

Проте — 1) Щожбито шкодило колиби в день Н. Т. Евхаристії, крім відповідних відправ та проповідей, в кожній парохії ми робили ще й обхід з Н. Тайнами через цілу парохію, а не лише довкруги церкви?

2) А чи не булоби побажане, щоб щороку кожний деканат, або й повіт у день віддання цього празника, або в найближчу неділю зробив малий деканальний, або повітовий евхаристичний конгрес, деби до одної місцевости зійшлися всі процесії, де булоби кілька відповідних проповідей і величавий евхаристичний обхід?

3) А відтак, що кілька літ, нпр. що три роки, такий же дієцезальний конгрес? Хто знає уподобання нашого народу, цьому ясно, як радо він прийнявби цю новість, як корисне та спасенне воно булоби для його душі, та як піднеслоб в його очах престиж нашого обряду.

А чи тяжко це перевести? — Зовсім ні. Але латинники цього ще не роблять (хоч вже на-чинають) то ж можемо ще троха дрімати.

4) В латинським обряді є звичай, що в часі свята Н. Т. Евхаристії в той сам день, — трохи скорше, або пізніше, приступають діти до св.

Причастія. Звичай дуже гарний і похвальний. Не диво, що приймається і в нас. Однак в одній нашій парохії, (можливо, що є їх більше), перше св. Причастія приймають діти не в день Божого Тіла, а в день хрещення Руси. Того дня правиться торжественне богослуження для цих дітей, а по Службі Божій і по першій причастію беруть ці найменші на плечі великий, (але легонький, бо з шалівок) хрест, і йдуть з процесією на ріку. Там хрест ставлять у воді. Відбувається водосвяття та відповідна проповідь, а після цього ті маленькі знову беруть хрест на плечі та несуть до церкви. Чи це не гарне? Не оригінальне? Не на місці? Не підносить обряд і що більше, чи не закріплює його в серцях цих найменших? Але чомусьто не чувати, щоби воно де ширилось. Впрочім пощо? Та ж нема тут що боятися конкуренції костела. Шкода дня та муки! Проте — на бік з упередженнями — небіщика в домовину — живого між людей. Українська вишивка все буде українською, хочби заполоч була вироблена і в Парижі. Не забуваймо, що в слабости без застанови приймемо лік вироблений навіть японцем, щоби тільки вернув нам здоров'я; він певно з нас японців не зробить. Отже не біймося богослужень, що взяли свій початок в латинському обряді, якщо вони підсилюють наш обряд і не лінуємося видумувати та впроваджувати власних і оригінальних. Пам'ятаймо, що обряд мусить, по своїй суті змінитися та розвиватися. Брак цього розвою — це певний знак старости, а потім і смерті.

А від небіщика всі втікають !...

V.

ЦЕРЕМОНІЇ.

Церемонії в очах пересічного чоловіка є самим обрядом. Вони впадають найбільше в очі й тому пересічний чоловік розрізняє і оцінює після них обряд. Проте, коли мається писати про церемонії, належало би повторити все те, що раніш було сказано про обряд. Та це злишне, тому відразу зачнемо застановлятися над церемоніями, беручи почерзі, очевидно не всі, але ті, що на застанову найбільше заслужують.

I-о „Метанія“. Колиб так найшовся тепер такий добрий митар, як то було за христових часів. Колиб собі так побожно клякнув у кутику коло дверей і бився в груди, як тоді. І колиб після цього побожні вірні приходили до храму, та так, як це є їх обов'язком, перед тетраподом робили глибоке „метаніє“, так як його мається робити після всіх правил — то, беручи під увагу нинішню, що правда вже вимираючу, коротку моду, дійсно заходить сумнів, чи пішов би він до дому оправданий. Здається, що ні! — Колись, во врем'я оно, коли ті, що оснували наш обряд ходили в тогах, — колито, ще й наші власні прадіди вважали поклін „в пояс“ за найдостойніше віддання чести, — тоді „метання“ в церкві

було дійсно на місці. Та ці часи минули безповоротно. „Метаніє“ не тільки вийшло з моди, але воно нині просто сталося неможливе. Одних компромітує, а других гіршить. Тому ніхто, думаючий і рефлектуючий, головню з інтелігентнішого жіноцтва, не зробить глибокого „метанія“, бо це є для нього моральною неможливістю. Приклякати на одно коліно, це очевидно, надто-впадаюча в очі латинщина. Наслідок такий, що інтелігенти й взагалі троха культурніші вірні, або не віддають Н. Тайнам ніякого поклону, або дуже невиразний. Не роблять вони цього тому, що не знають хто є на престолі, або що стидаються визнати свою віру. Ні! Це нераз найщиріші й найбільше здецидовані й практикуючі католики. Мимо всего, таки не хочуть робити з себе видо-виска. Коли ще парох на це налягає, щоби парохіяне точно виконували це „метаніє“, то вони, бідаки, аж крутяться й не знають, що зі собою робити. І хотілиби бути в церкві, бо їх туди тягне, й не знають, як до неї дістатися, бо „метаніє“ загороджує їм дорогу. Що ж мають робити?— Всуваються незаметно до середини та стають собі потихоньки десь у кутику помолитися й знову незаметно висуваються. Очевидно — особливо в більшому місті, де є костели — дуже радо використовують цю щасливу обставину та йдуть туди.

А ми кажемо. „От дивіть, як то пана тягне поміж панів“. Алеж не тягне, може йому це навіть дуже прикро — однак годі! Треба обсервувати, треба рефлектувати, треба думати й видумувати. Словом треба займатися своїм фахом

і не давати в церкві місця нічому такому, щоб вірних від церкви відганяло.

Це переборщено — скаже хтось. Так, — напевно, — але для тих, що ходять по світі, а нічого не бачуть і не чують. Коли ж будемо говорити з дотичними людьми про такі й тим подібні справи, то довідаємося дуже багато цікавих річей, про які нам ніколи й не снилось.

Властиво цю справу „метанія“ в нас, на щастя, вже замічено й є слідні змагання якомусь цьому зарадити. Звісно, що деякі перед Н. Тайнами клякають на оба коліна й ще до того віддають поклін, але цього не дасться приноровити для загалу. На одно коліно годі клякати, бо це булоб очевидне латинщення обряду, тож дійсно тяжко найти якийсь загально вживаний, конвенціональний спосіб, щоб вийти з цієї колізії.

Отже належить аж очікувати якогось собору наших дієцезій, або спільного й згідного розпорядження наших Владик, які вирішать якусь форму, що гідно заступить „метаніє“ й буде відповідати духові часу й перед ніким не буде зачиняти церковних дверей.

2-о. „Поклони“. Хто з нас старших не пригадує собі, як то було, ще за нашого дитинства (а може ми тоді добре не вважали?). На всякий случай пригадуємо собі, з яким то благовінням наш чоловік бив колись поклони й цілував задоптану долівку. Але часи змінюються. Вже й тоді ледве, чи робив це який інтелігент, щонайменше публично, а тепер то вже нема що й говорити. Пересічний наш парохіянин, як вже зга-

дано, колись це практикував — однак тепер йому, назагал, якось ніяково. А як вже й б'є поклони, то на всякий случай недокладно, і назагал виконує цю вже з природи досить неестетичну акцію, ще більше неестетично й якось так — „як за панцину“.

Та не можна сказати, щоби вірні в церкві вже ніколи не робили поклонів. Одна частина їх ще робить. Але є й друга, що правда менша, що цього не робить і робити не буде, хочби тому тільки, що її це видається комічним. А тому що не хоче звернути на себе уваги абстиненцією від поклонів, не йде до церкви. А тепер пригляньмося цим що б'ють поклони. Правда, годі не признати, що є й такі, що це роблять дійсно з набожності й з набожністю, але їх дуже мало. Однак спробуймо незаметно обсервувати, хочби молодь у великопісну середу, як правляться т. зв. „поклони“. Побачимо тоді, що це для них небудьяка забава. Зараз пізнати, що ця молодь, ждала вже кілька днів на цю нагоду й прибігла до церкви не на молитву, але на виїмкову „гесу“, що трапляється тільки раз в рік — та з найбільшим вдоволенням і смішками збиває хмари порошу.

Проте, коли тільки зникаючий відсоток находити в поклонах заспокоєння своїх релігійних почувань, коли многі, які навіть б'ють поклони виконують їх дуже недокладно й неестетично — коли, особливо молодь стріє собі з них жарти, — й коли вони, особливо там, де є дерев'яна долівка, збивають хмари порошу, —

то дійсно заходить зовсім поважне питання, як довго ще думаємо терпіти в наших церквах, цей, щоправда — „древній“, але пережиток і рівночасно дивуватися, що вірні від нас утікають?!

3-о. Інші церемонії: — Давніше говорили: „що попик, то типик“, та в цьому твердженні наступила тепер так далеко еволюція, що можна би сказати: „що попик, то новий обряд“. Дальшої еволюції годі на разі предбачити навіть найбуйнішою фантазією, та маючи на увазі дотеперішнє темпо, належалоби хіба припустити, що повищі правила будуть відноситися вже небавом не до обряду, а хіба вже до самої віри.

Цікавий з нас народ. Недаром-то кажуть, що де два українці, там три партії. Недаром ми ще до нині не знаємо, як себе звати. Сумно однак дуже, що цих прикмет ми не могли позбутися і на релігійнім полі. При богослуженнях одні обертаються в ліво, другі в право. Одні держать долоні до себе, — другі від себе. Одні миють руки перед і по Службі Божій, — другі не миють та ще сміються з тих, які це роблять. Одні віддають поклін на „воплотившогося“, — другі не віддають. Одні вживають слова „православний“, — другі не вживають, хочаб це мало й цілу парохію вігнати на „православя“. Є такі, що й „теплоти“ св. Духа вживають, — а є й такі, що навіть літургічне вино в жидів купують. І що ще тут вичисляти. Паперу не сталоби, якби захотів вичисляти всі „обряди“ нашого обряду.

Тимчасом народ це бачить і добре собі „міркує“, хоч мовчить. Ми не звертаємо на це

уваги й нам здається, що воно не має значіння. Тимчасом вірні дивляться на цю роботу, а особливо як мають те „щастя“, що в них священники зчаста змінюються і як приходить по „восточнику“ — „западник“, або на відворот, починають набирати переконання, що обряд це не щось прадідного, щось дорогого, щось святого, тільки собі така „кумедія“, — от забавка, яку видумують „попи“, бо не мають що робити. А коли так, то йдуть логічно далше й кажуть: „як це вільно кожному священникові перемотувати на свій лад, то чому ж мені не можнаби перемотати на мій? Це ж мабуть дрібниця! Чому ж мені не перейти хочби й на лат. обряд, особливо, коли до цього прилучується така, чи інша користь, нпр. посада писаря в податковому уряді, або сторожа при електрівні? — Та ж Бог один. До такого висновку приходить наш вірний. Ми очевидно не звертаємо на це уваги, бо ми маємо важніші справи до порішення, нпр.: Чи мають бути свічки на вівтарі вбрані в цвіті, чи ні, або чи мають до вівтаря вести ступні, чи ні, — і ще багато тим подібних „дуже важних“ квестій. Працюймо так далше, а праця видасть гарні овочі й вже навіть видає!

Дивна річ, що ми вміємо зужити стільки енергії, щоби завертати наш обряд до первісного виду, що є абсурдом, а не застановимося над естетикою й гігієною цього обряду, що є konieczністю, яка вимагає безпроволочної реформи.

Так, це є абсурдом завертати обряд до первісного виду. Воно виходить з поняття са-

мого обряду й з досі сказаного. Позатим первісний вид, це щось зовсім неозначеного. Бо не знати властиво, чи маємо вернути до часів Петра Могили, чи св. Володимира Великого, чи Царя Гороха. Чи може маємо брати живцем цей обряд, який виплекало царське православ'я, чи цей, що в Грота Феррата, чи в Александрії, чи в Царгороді, чи де? Зате естетика й гігієна нашого обряду, то нас нічого не обходить мимо цього, що то справи, на які особливо нині, кладеться загально велику вагу. Хіба, що ми в своїй безпримірній скромности гадаємо, що навіть не можна припустити, щоби до нашого обряду належали й такі люди, для яких гігієна й естетика не є байдужі. Але й тоді власна самопощана повиннаби нам наказати застановитися над неодним питанням.

Поминаючи досі сказане про метання й поклони візьмім для приміру це водосвяття, яке відправляється у навечеря Богоявлення в церкві, згідно під церквою. Як звісно святиться тоді воду в посудині менше-більше чистій і естетичній. Приймім, що тут все в порядку. Тепер слідує ця відправа, що має наступити, а потому благословиться, вперед свічками роблячи ними хрест у воді, потім рукою, роблячи пальцями хрест у воді, потім дуючи, роблячи віддихом хрест по воді, вкінці купається хрест, який не все „блищить“ чистотою. На самім кінці цю воду петься.

От так то, во время оно, правили це водосвяття і в римській, українській колегії. Церковця була відчинена, тому цікаві італійці та ще

деякі інші чужинці з цікавістю приглядалися нашим церемоніям. А ці й гадки собі не мали. Правила тай правила, — й не лихо виходила ця відправа. Так вони хрестили та святили цю воду, співали та молилися, літаючи гадками по рідних церквах у далекому краю. Аж прийшов кінець і цей священик, що святив воду, з порядку річи напився. Тоді дався чути „голос з народу: „*buon appetito*“, по нашому „смачного“. Дійсно, коли відправляється ці всі церемонії на ріці, або на великій воді в полонці між ледом, то це ще так дуже не разить. Але коли в церкві в малій посуді — а ще коли є кількох священиків, як стільки рук, свічок, хрестів там полочеться й ще в додатку надмухається, то дійсно зовсім злишне й зовсім неестетично ще й пити цю воду. На всякий случай, видається, що ця справа є не менше гідною застанови, як питання, чи мається піднесені руки держати від себе, чи до себе.

Подібний случай стався, між німцями з нашим способом подавання св. Причастя. А мало це місце тоді, коли наші люди перебували між ними на еміграції. Відомости про це подав свого часу один з наших священиків у часописі. А саме німці, що були присутні на нашій Службі Божій, коли побачили наш спосіб уділювання св. Причастя, почали шептати: „*esckelhaft*“. Невже ж ми не здаємо собі з цього справи, як дуже здержує нашу інтелігенцію від частого св. Причастя якраз спосіб уділювання цієї Пресв. Тайни? — А чейже розвязка така легка. Підчас Служби Божої можна задержати дотеперішній спосіб прича-

щання, щоб не давати причини до згіршення, або, як деякі припускають і до апостазії людям, що справи добре не розуміють. Але ніщо не перескаджає мати в пушці дещо більші, як звичайно, освячені частиці й причащати ними перед, або по Службі Божій, під одним видом і то рукою, а не ложочкою. (Остаточню, як хочемо конечно й все давати св. Причастя під двома видами, то можемо мати в пушці відповідну переділку, де булоби освячене вино й можна кожную частинку перед уділенням там замочити).

Про що властиво розходиться? Поза Службою Божою причащаємо й так під одним видом. Також Найсв. Тайни беремо пальцями в премногих случаях. Чому ж не вжити цих всіх в нашому обряді практикованих і дозволених способів, коли ходить про річ найбільшої ваги? Саме про часте св. Причастя вірних і то з категорії тих, що найбільше потребують цього найдужчого і найсвятішого, а в своїх наслідках найбільше обильного в плоди середника до скріплення і розвою правдивої християнської девоції?

Як то? Ми є люди, що дивимося і думаємо? Ми є душпастирі й шафарі небесних ласк? І ми можемо для збереження якогось музеального пережитку замикати нашим вірним найбагатіше джерело Божої Благодати? Не до увірення!

Що ж має робити цей інтелігент, що вродився на своє нещастя в цім обряді й добре зрозумів силу цієї Найсв. Тайни та цілим єством бажає лучитися якнайчастіше зі своїм Відкупи-

телем і Учителем — а якого ціла природа бунтується, коли він має прийняти Христа з ложочки щойно заслиненої, не скажимо вже сифілітиком, але хочби тільки сухітником? Що ж має він властиво робити?

Так! Він мусить втікати до лат. обряду. І за це не сміє кинути на нього камінем жаден віруючий чоловік.

От чому то наша інтелігенція від нас утікає. Чому вона так часто індіферентна, або непрактикуюча. Чому православна інтелігенція радше переходить на лат. обряд, чим на наш! — Чому в нас з давен-давна тільки: „schlor i por“.

Ну — ну, держімся далі „древних преданів“.

Як ми вже при цій Найсв. Тайні, застановімся ще над одним „древнім обрядом“, який загально принововлюється при її уділюванню.

Іменно, є звисною річчю, що як запричащається вірного, то обтирається йому губи рушником. Тут є можливі дві евентуальности: або на устах нічого не було, або остала якась маленька частинка, чи то під видом хліба, чи під видом вина.

В першій случаю належалоби безумовно закинути цей звичай, бо треба дуже сумніватися, щоб хтонебудь мав в цій приємність, щоб йому безпотрібно обтирати губи тим самим рушником, що його попередникові, особливо, коли цей мав на устах якогось поліпа, замерзлі вуса, тощо.

В другій случаю, коли навіть приймемо, що дійсно остала якась частинка, хоча коли цю функцію виконується з належною увагою,

це неможливе, — але кажім, коли однак мимо всего остала, належалоби її уважно здіймати рушничком. Тоді рушничок звинути, так, щоби вона з него не зсунулася на землю а після запричащання всіх стрясти до чаші, оскільки це бувби вид хліба, а оскільки вина, — або заховати в кивоті, щоб висохла, або перепрати, придержуючись відповідних приписів.

І таке поступовання булоби льогічне. Але без застанови й потреби, за порядком всім обтирати уста цим самим рушником і цим самим його місцем, це хіба не зраджує надміру розваги, як не щось ще гіршого. А якби дійсно при обтиранні дісталася на рушничок якась частинка? А ми обтираючи другого, лишили її йому на вусах, або й струтили на землю? — На чие сумління впаде тоді збезчещення Найсв. Тайн? Невже ж нікому ніколи не прийде це на гадку?!

Проте скінчим чим скорше з цією аномалією, щоби не прийшлося нам колись тяжко відповідати на Страшнім Суді.

4-о. Календар. В цім місці належить сказати ще кілька слів про церковний календар:

Кажуть, що якби наші свята припадали разом з латинськими то, поперше, наші вірні стратилиби почуття різниці обряду й переходилиби на лат. обряд, — а подруге далобися в руки ворогам унії, новий аргумент, що унія є помостом до введення латинізації — (а далі й польонізації) і це утруднювалоби нам пропаганду за наверненням сходу до католицької віри. Щодо першого, то дійсно не знати чомуби

то наші мали переходити на латинство, а не латинники на наше? — Чейже рація та сама, або іншими словами, цей аргумент не має ніякої стійности. Хіба що ми самі в глибині душі признаємо, що наш обряд терпить аж так великий заник животних сил, що найменше потрясення грозить йому цілковитою катастрофою! Та в такому случаю, не булоб взагалі сенсу над цими справами застановлятися. Однак на щастя, ще так лихо не стоїмо.

А щодо другого, то краще: „врачу ісцілися сам“, це раз, а далі, зачувати, що православні церкви вже й самі починають вводити григоріянський календар. Впрочім, що там ще хто буде говорити й взагалі буде що говорити, то це ще питання будучности, — натомість подивімся, що діється вже нині тут на наших очах.

І так на лат. Різдво, українці молотять та возять обірник. На українське це саме роблять латинники. Ця сама історія повторюється на Йордан, Великдень, Боже Тіло ітд. Потім, муж латинник святкує, а жінка українка підгортає бульбу. Завтра вона святкує а він поїхав до ліса по дрова. Подібно їхні діти.

А, що з цього виходить?

1) В дійсности, ані одна, ані друга сторона не святкує як слід жадного свята.

2) Цим самим святкування, якогобудь свята, хочаб і найторжественнішого, стається для одної і для другої сторони, в дійсности і загально, маловажною річчю.

3) Через це підупадає повага релігії взагалі, а то й сама віра завмирає.

4) В родині повстають часті спори, взаємні кпини та висміювання, а з цього нераз і люта ненависть.

5) Остаточню морально сильніша сторона старається насильно накинати свої свята слабшій, бо так далі жити — годі. А що слабшою стороною являється звичайно наша, то ж наслідки звичайні: від нашого обряду знову хтось відскакує.

А як є такий стан справи, то ми не маємо часу думати про це, що колись хтось може буде щось говорити, або й ні, тільки мусимо чим скорше загородити цю стежку, якою вірні від нас утікають. І це тим більше, що це легко зробити, коли будеться робити з розвагою і повагою. — Бо вкінці, зле, чи добре, але ми не можемо самі одні стати проти течії цілого культурного світу, якій і ми самі, хоч-не-хоч й так у всіх інших ділянках вже були змушені піддатися.

Сказано, з розвагою і повагою, — бо так одним почерком пера й одного дня, на моду указу, як це впрочім вже й поучив зайвий досвід, — справи не дасться перевести. Натомість злегенька й поволеньки, пішлаби гладко. Ось так: зачатиб нпр. від перенісних свят, від такого року, як вони припадають одного дня, українські з латинськими, так як це було в 1930 р. На другий рік, в цім случаю в 1931 р., наказати їх знову святкувати разом, то це не викликало-

би назагал, великого крику й нарід поволі зачавби привикати й привикби. А якби привик при перенісних то тоді братися до неперенісних свят. Не до всіх нараз, а зразу до деяких менших, відтак до щораз то більших а на кінці до Різдва й Богоявлення, до Нового Року. І так напевно найдалше за 5—10 літ і слід застигби по юліянським календарі. Однак якби в деяких парохіях справа йшла тяжче, то можнаби піти на уступки й правити впертим далі після старого календаря, але не залишати відправи після нового.

Може таке твердження дивне? Коли так, то звернім увагу на це, що після папського розпорядження, на наших очах багато лат. торжественних свят перенесено на неділі, — й їх в неділю святкують. Однак вірні привикли до старого порядку і в ті дні, в які раніш святковано ці свята, приходять до божого дому. Що ж роблять лат. священники? Дуже мудро! — „Є люди! Богу дякувати! Ставаймо до відправи!“ І стають. Навіть голосять проповіді. Одначе щороку, в ці дні щораз-то-менше людей приходить до костела. — В цей спосіб і реформа переходить без скандалів, і ще навіть божя хвала збільшається, бо ще більше йдуть люди до божого дому на молитву, як є обов'язанні.

Це значить поступати з розвагою і повагою.

Як ми вже остаточно змінимо календар, — тоді обрядові справи в мішаних родинх зійдуть на другий плян. Всі будуть святкувати разом, одна сторона піде до церкви, друга до костела.

А що костел рідко де є, підуть обі сторони до церкви. Тоді справа перетягання одної сторони на обряд другої перестане бути в родинах актуальною. — 50% сварки й ненависти уступить. Святкування свят набере більшої ваги. Авторитет релігії зросте, — віра утвердиться, а божя слава розшириться.

Чому властиво цього не зробити?

5-о. Пости. Чи хто коли числив скільки в нас на рік днів посту? Коли не числив, а хоче знати, то подається йому до відома, що ми маємо в році 29 неділь, або 204 дні посту — 23 неділі, або 161 днів без посту. Оскільки ходить ще про весілля й гучні забави, то доскакує ще щось 17 днів заказаних часів, так, що їсти з мясом можемо 161 днів, а відправляти весілля й забави з музикою тільки 147 днів, або 21 неділь. Подрібно рахунок представляється ось так:

8 неділь (бо фактично 8 числячи від мясно-пусної неділі) великого посту:

.....	ц. є. 56. днів,
6 неділь пилипівки	ц. є. 42. „
4 неділь (пересічно) петрівки	ц. є. 28. „
2 неділь спасівки	ц. є. 14. „

20 неділь (разом), або 140 днів.

Остає в році ще 32 неділі непісні, а у кожній по 2 дні посту, — це робить разом:

9 неділь і ще троха або 64 дні. Додаймо ще 2 неділі заказаних часів (згідно є три), або 14 днів, разом:

31 неділя (піст та заказаний час) ц. є 228 днів, або

29 неділь самого посту ц. є 204 днів, або 21 неділь на їдження мяса, на весіля та гучні забави ц. є 147 днів. Отже рахунок менш більш доволі ясний і добрий, хоч не зовсім точний, бо є ще „навечеря“ ітд., але це менш-більш зноситься з „загальницями“. Беручи стисло після нашого обряду, в піст взагалі не можна їсти мяса, а набіл лише в деякі дні. Коли так, то узгляднюючи нинішню дорожнечу й тяжку працю, загально поспуті, або хоч розніжнені жолудки інтелігенції, то заходить питання, що властиво має їсти наш віруючий мало що не на протязі 8-ох місяців у році? — Та хіба бульбу й капусту з конопляним олієм! На рибу, масло, оливу ітд. через дві треті року, не стати навіть і радника.

Так, скаже хтось, — та про це подумано вже давно: є диспензи. Впрочім підчас тяглих постів можна в деякі дні їсти мясо, треба тільки відмовити 5 „Отченаш“ та 5 „Богородице діво“, або „Помилуй мя Боже“. Впрочім тяжко працюючі, хорі, подорожуючі кормлячі діти ітд. є без нічого вільні від посту. Так це все правда, тільки сміло можна обіцяти кожному дуката, хтоби найшовся такий, що в практиці потрафивби в цім всім визнатися. Певно не булоби втрати.

І так:

1) Не потребують постити тяжко працюючі. Добре! А хто ж нині, особливо між нашими крайнами, має право легко працювати, а однак

жити? Хіба цей, що в шпиталі і в криміналі, або який розбійник та цих не можна брати під розвагу. Отже хіба ніхто не має постити, — чи як?

2) Не потребують постити хорі. — А скільки то, особливо поміж нашою інтелігенцією та між сільським жіноцтвом є здорових? 25%? сумнівно, ледви, чи 10%. — Як не жолудок то серце, як не серце то нирки, або нерви, як і це ні, то якесь підірвання, зрушення, або щось подібного. А як є в хаті такий один-два підірваних, зрушених, або поломаних, хайби навіть вже прочі були й здорові, то чи можна вимагати в теперішніх тяжких часах, щоби родина вела дві кухні, як її й на одну не стати? Хіба що ні!

Виходить, що постити має мало хто, або й ніхто. Остає ще відмовлювання молитов.

Щодо цього останнього, то щонайменше так виглядає, що хто є звільнений від посту ізза тяжкої роботи, або слабости ітд., то мабуть не повиненби мати обовязку й відмовляти молитов. Виходить, що ці молитви, тільки для таких, що можуть остаточно й постити і не їсти мяса, а однак церква їм дозволяє, але лише під цим услів'ям. Та з повищого виходить, що таких, які беручи стисло, булиби обовязані дві треті року постити властиво в нас немає. Проте виходилоби, що цей закон, про ці молитви є *inutilis*, бо не має в практиці ніякого приноровлення, а коли так, то *non obligat*. Далі на церковний закон має вплив *usus* і *abusus*. А коли *de facto* є такий *usus*, зглядно *abusus*, що ці

молитви перед їдженням майже ніхто, здавна не відмавляє, то властиво цього закона, зглядно обов'язку немає.

От таке то можна міркувати в справі постів. Проте, хай тут буде хто такий мудрий і порадить цьому парохіві, що він з тими нашими $\frac{2}{3}$ річними постами має робити на проповідальниці, а що в сповідальниці? — Очевидно робити, але так, щоби бути після цієї роботи внутрішньо спокійним і вдоволеним? — Коли так є з парохом, то що діється з парохіянином, особливо цим, який є чуткого сумління? Чи може він держатися такого обряду? А як держиться, чи не є це для нього моральною тортурою? — Чому не взяти так пекучої справи під холодну розвагу й не встановити такий закон, який відповідалби теперішнім часам і був пригожий нинішнім обставинам?

Чейже ми не можемо й далі вдавати, що не бачимо, як молодь на феріях в петрівку і спасівку танцює. Що на Маланки вечерниці, — на Різдво танці ітд. Не можемо цього далі не видіти, але, остаточно й не можемо заборонити, щоби діти, які цілий рік у школах тяжко працюють, не могли навіть на феріях дещо розірватися, а мусіли навіть ще й постити!

Для орієнтації погляньмо, як є в лат. церкві :

4 неділі — Адвент. Нецілих 7 неділь перед Великодними Святами. Разом 10 неділь, коли не вільно відбувати весіль та гучних забав і нічого більше.

Щодо самого посту, то він обмежується

лише до споживання м'яса, а починаючи від 21 року життя, ще й до кількості поживи.

Він обов'язує у слідуючі дні:

1) Кожної п'ятниці в році	ц. є 52	днів
2) Одна середа „попельцова“ . . .	ц. є 1	„
3) Суботи великого посту	ц. є 6	„
4) Чотири Навечеря	ц. є 4	„
5) „Сухедні“	ц. є 12	„

Разом: 75 днів

Позатим:

- 1) У всі дні вільно їсти з молоком.
- 2) Всяка омаста все допускаема, навіть сма-
лець зі шкварками.
- 3) У Велику Суботу піст лише до полудня.
- 4) Коли у пісний день випадає врочисте свято,
посту нема.
- 5) Тяжко працюючі ітд. є звільнені від посту,
без всяких молитов, або чогось подібного.

Проте ясно, виразно й можливо до прийняття при нинішніх обставинах. Коли ж тепер хтось, особливо віруючий чуткого сумління, порівняє наш піст з латинським і застановиться, а прийде йому при цім на гадку, що чейже це одна віра, а що найменше в практиці перехід з обряду на обряд легкий, тим більше, коли він живе в мішаному супружестві, а в додатку, щодо національної свідомости є він *tabula rasa*, то дійсно годі припустити такий случай, щоби він мимо всего, одна-ко лишився при своїм обряді. Але ми душпастирі видно не здаємо собі з цього справи, бо не чува-ти, щоби хто тим займався. Ми лише дивуємо-ся, чому вірні переходять на латинство.

Цікаво, чому і за яку то кару, чи покуту ми маємо постити й то так тяжко аж 204 дні, а латинники так легко тільки 75? — Чейже нинішні наші вірні, це по більшій часті люди, які думають і таке питання собі ставлять. А як відповісти? Хіба може так: „Бачите в лат. церкві є люди, які дивляться на життя відкритими очима й завчасу усувають це, що не на часі а вводять те, чого вимагає нинішня хвиля. Однак ніколи не накладають на вірних тягарів, яких і самі не в силі двигнути“. Іншої відповіді годі видумати.

Колись, за давних добрих часів, як наш прапрадід лише волочився по лісі та боровся з турами й ведмедами, а в ріках було багато грубої риби та бобрів, коли то він тільки й думав, щоби їсти, пити, гуляти й битися — то тоді треба було накладати на нього найостріші і найчастіші пости, та різні заказані часи, подібно як на дикого коня накладаємо ховста ще й муштук. Але нині, коли нарід. перепрацьований, збідований, схорований, поломаний та позриваний, коли чоловік ледви заробить на кавалок сухого хліба, — то пощо йому посту — муштука, йому й ховста не потрібно. Він дякує Богу, що якимось пережив ще один день та перегодував своїх дітей.

Отже як хочемо, щоби вірні держалися нашого обряду, то й з постами треба зробити якийсь порядок. Належить їх приноровити до нинішніх обставин. На цьому місці годі ставити докладні проекти. На це треба, скажیم модерно,

широкої анкети. Впрочім до цього покликані вищі Духовні Власти. На всякий случай практика лат. церкви повинна бути тут взята під увагу. Рівно ж не забуваймо й про цей фактичний стан, що маємо дуже великий відсоток мішаних подружеств і живемо всуміж із латинниками.

Не може чейже одна часть родини постити 204 дні, на коноплянім олію, а друга тільки 75 днів, і то на смальцю та ще й зі шкварками. Невже ж так може остати, щоб одній части родини вільно було танцювати 42 неділі, а другій тільки 21?!

VI.

У Т В А Р.

Кажуть, що в нас на престолі не повинно бути нічого крім кивота, євангелії й хреста. При цьому престіл має бути невеликий о поверхні около 1м². А властило й кивот не повинен там стояти, бо знаємо, що Н. Тайни приміщувано в голубі, який звисав з піднебесного. Свічки, зглядно лямпади й хрест стояли поза престолом.

Якби так було ще й нині, якби на престолі знаходився ще й якийсь невеличкий кивот, то й можнаби удержати порядок. Бо насамперед свічки не накапувалиби, а обрус легко можнаби змінити. Іменно кожна церква моглаби мати доволі таких невеличких обрусів і легко булоби їх застелювати підносячи лише один і то невеликий та нетяжкий кивот. Впрочім цей обрус і так бувби все чистий, бо можнаби його легко все прикривати якимсь покривалом.

Та в нас інакше. — Престіл: можнаби на нім, як то кажуть, і чвіркою обертати. На ньому кивот, що його два сильні мужчини ледво чи є всилі зрушити. Біля кивота й на кивоті повно свічок та всяких живих й штучних цвітів, звичайно без смаку та естетики. До цього долучуються всякі фігури о підозрілих виразах лиця

під скляними кльошами й без кльошів та образи, або статуї, що „грають“. Згідно колись грали „Serdeczna Matko“, а як перестали грати, то якась побожна душа з „надміру духа жертвенности“, після принципу, „на Тобі Боже, що мені негоже“ занесла їх до церкви й „зажадала собі“, щоб їх покласти на вітар, бо то дорогоцінна річ, ще перед війною коштувала 10 ринських. Під ліхтарями звичайно розстелені понадшарпувані шматки паперу з опакowania свічок, щоби віск не капав на обруси. За ліхтарями й кивотом часом ще й шапки, або капелюхи старших братів, кілька пачок свічок, тощо.

Наслідки такої обстанови ось які:

1) Церква не може здобутися на так багато великих і дорогих обрусів, тому, рідко має в запасі чисті.

2) А як вже є чисті, то не легко їх змінити, бо треба кількох людей, щоби підняти тяжкий кивот і много треба заходу, щоби звільнити престіл від всього згаданого вище магазину.

3) Як вже й застелиться чистий обрус, то він скоро стає знову брудний, — бо накапують свічки, й порошок осідає скоро, а престіл нема як накрити, хіба лише з переду. Впрочім з усіх боків є він заложений ліхтарями ітд.

І так назагал, звичайно на престолах бруд і порошок. А звідки то взялося, що наші престоли так позакладані? Кажуть, задивились на латинників, бо в них на престолах свічки, цвіти і т. д. Задивились, але зле. В латинників на престолах взагалі нема нічого, тільки ми зле дивимось.

Вправді стоять там свічки і т. д., але то не на престолі, але поза престолом. Коли ми хотіли дивитися на латинників, то треба було дивитися докладно й уважно. Все, що там стоїть, стоїть на підвищенні, яке зовсім не є престолом. Сам престіл зовсім вільний, застелений, без всякої трудности обрусом і закритий покривалом. На нього не може капнути свічка й не може сісти порох, тому там усе чисто, аж мило дивитися. Тому то в нас появляються священики, які намагаються поскидати лишні річі з нашого престолу, його зменшити та поусувати здвижні кивоти і в цей спосіб завести якийсь порядок. І якби вони зуміли задержати належну міру й вказати на найважливішу ціль цих змін, це є на чистоту, мабуть скоро найшлиби багато приклонників і реформа принялася з аплявзом. Тимчасом, вони гублять міру. Вони хочуть взагалі викинути всі цвіти з церкви, бо, мовляв, це латинство. Ні, — це не латинство, а загальнолюдська природа, яка має уподобання в декорації цвітами. Уважає їх за щось гарного й милого. І цю гарну й милу річ приносить в дарі своєму Відкупителеві й ніколи не зрозуміє, чому малоб бути її заборонено складати так любу жертву.

А однак хочеться заборонити. Наслідок такий, що через цю заборону ціла реформа траить симпатію і є причиною всяких сцисій парохіян з парохом, тимбільше, що переводиться її не під кличем чистоти в церкві, а повороту до якихось давних форм обряду з року „Х“.

В цей сносіб, навіть і це, що повинноби бути ліком, стає отруєю і місто притягати вірних до церкви, їх від неї відтрчує.

Невже ж в церкві нема такого місця де можнаби покласти гарні живі чи штучні цвіти? На престолі їм не місце. Добре! Але ж церква велика й має ще й інші місця. Чи може забороняють це канони, або противиться якійсь догмі? А коли ні, то на якій підставі можемо збороняти цієї приємности нашим вірним?

Подібно мається справа й на бічних престолах, на тетраподі і в цілій церкві.

Одна свічка вища, друга нижча, одна вигнена вправо, друга вліво. Всюди порошу на цаль, а долівка мита на Празник і на Великдень. Хоругви пошарпані, хрести на них позагинані. Стіни полупані, а на них всякі тандитні жидівські олійодруки за шклом.

І чи може таке занедбання притягаючо ділати на нарід, що з природи любить чистоту й красу?

Особливо, яке то „миле“ вражіння й яку „симпатію“ до свого обряду збуджує особливо в інтелігента такий случай, коли йому чужинець цвікне в очі: „а був я в Вашій, цій найбільшій церкві. Але ж, бійтеся Бога, чого ж там такий страшний бруд? І взагалі середина ані стилем, ані урядженням майже не нагадує української церкви“.

Так! Але ж це переборщено! Це було колись, тепер вже інакше.

Зовсім певно, що інакше, але мимо цього,

престоли переладовані, закапані й забруджені, а в церкві не пахне чистотою.

А однак лише троха доброї волі й справа булаби як слід наладжана. Так майже в кожній церкві є паламар, а де його нема, там легко його дістати. — І тільки поучити, як слід, напіннути раз, другий, перевірити. Коли непоправний, або нездібний, навіть змінити, а зараз буде порядок. Але на це треба настояти, — треба це мати на своїй голові бо чистота й порядок в церкві є дуже важним чинником, особливо у інтелігентних людей, коли ходить про це, чи мають держатися свого обряду, чи ні.

Ще більше важним чинником є задержання в обряді своєрідного, нам питомо стилю, та оригінальних особливостей. Бо, як будемо даліше невірниками системи малювання лат. обряду, як даліше будемо те, що треба, чи не треба, живцем від нього перебирати, а своє оригінальне затрачувати, то остаточний вислід готов бути такий:

1) Стиль, обстановка й взагалі вся церковна утвар, — будуть такі в церкві, як і в костелі. (До цього вже багато не бракує).

2) Однак в костелі буде очевидно все багатше, гарніше й чистіше, чим у церкві, тому що там є без порівняння більший відсоток інтелігенції чим у нас і парохіяни взагалі куди маєтніші.

3) Логічний висновок з цього вийде такий, що між церквою а костелом є тільки ця різниця, що церква для дідів а костел для панів. А далі, що хто себе шанує й за щось має пови-

нен йти до костела. А що наш чоловік має себе за щось аж надто високого, то очевидна річ: довше стояти при своїй церкві та при своїм обряді ніяк не потрафить.

Таке пророцтво й такий льогічний висновок бувби дуже нерозсудливий, колиби в многих випадках вже нині не мав практичного приновлення, що нам всім є добре відоме.

Проте наші заходи повинніби бути такі, щоби довести нашого парохіянина до такого переконання, що обряд до якого він належить є цілковито іншим світом від латинського обряду. Що він є віковим витвором української культури, скарбницею всіх найбільших народніх цінностей, інтегральною частиною української народньої душі, а не лихим наслідуванням іншого, вищого, панського обряду. Тоді він буде його любити, шанувати й буде до нього прив'язаний, як любить і шанує добра дитина свого батька, хочаб навіть убогого, навіть забрудженого й обідраного.

І. Проте треба вважати за дуже великий блуд, коли ми не вживаємо а то й цілковито відрікаємося трираменного хреста. Чейже це так гарна й оригінальна річ. Що ж можна властиво проти нього мати? — Хіба це, що його вживають і православні. Але, що ж це за рація? — Та ж православні вживають і фелона й іконостаса і т. д., а однак мимо цього ми їх не цураємося. Впрочім з православними, на всякий slučaj, назагал, ми не різнимосся обрядом. Остаточню св. Андрій, в якого честь додане це третє скісне

рам'я не був чейже „православним“. Отже чому ми, що найменше, від трираменного хреста бокуємо? — Хіба, що в нас вже така вдача, що не вміємо свого шанувати та все позволимо собі легко відібрати всяку нашу цінність. Натомість імпонує нам чуже хочби й найгірше. Так і тут прийшовби був трираменний хрест, скажім з Парижа, чи з Риму, або хоч з Єрусалиму, — то бувби чимсь надзвичайним і пожаданим, так нпр. як скаплір, або як рівнораменний грецький хрест. Але, що це своєрідний наш витвір то не має вартости. На цій самій основі понижують у нас Шевченка, зневажають св. Йосафата, шуткують з народніх звичаїв, опльовують недавню революцію і т. д. Ой погана то, кажуть птиця, що власне гніздо каляє....

Як хочемо, щоби вірні держалися обряду, то мусимо їм у видимий та зрозумілий спосіб ставити перед очі гідність цього обряду, а таким чинником, що це сповняє є між іншим трираменний хрест, бо він до певної міри завертає початки християнства на українських землях аж до часів апостольських, а цей факт непомірно підносить в очах вірних значіння нашого обряду перед іншими обрядами. Тому не усуваймо дискретно трираменного хреста, а противно лише його вживаймо.

II. Подібно з хоругвами. Назагал тепер у нас в ужитті фани, взяті живцем з латинського обряду, з цією різницею, що в костелі бувають звичайно порядніші, а в нас гірші. Є це

тички обвинені якоюсь матерією з якимись образами, яких звичайно не видно, бо сховані в фалдах. До фасолі вони завеликі, а до хмелю замалі. Зате мають вони цю знамениту прикмету, що їх вживається в костелі, а це вже є аж надто сильним аргументом, щоб були і в нас. І так ці тички виперли прекрасні наші хоругви. Як взяти нашу хоругву, але не цю пародію, яку подибуємо ще де-не-де по наших церквах, але цю, київського крою, коли й не роботи, то годі прямо зрозуміти, як можна було зробити таку заміну. Але що ж, хоругва своя то мусить бути чимсь гіршим, а фана чужа, так очевидно є чимсь кращим. І цей аргумент вистарчить, щоб зробити так фатальну заміну. Булоб зрозуміле впроваджувати щось чужого, але кращого на місце свого, але робити якраз противно, впроваджувати щось гіршого — це хіба не є доказом глибокої застанови.

Та сама історія і з чорними фелонами та з чорними хоругвами на похоронах. Ще недавно вживано червоних фелонів. Чорної краски наш обряд не знає. І народня пісня співає про червону китайку, якою накрито козакові очі, а не про чорну. Проте знову безпотрібно, тільки задля жалюгідної манії малповання прийняли ми від латинників чорну краску, а затратили своє, рідне, гарне й оригінальне! — Жаль і сором!

Тому належить на будуче справляти лише наші оригінальні хоругви й то після київського крою, а існуючі вже фани на такі хоругви переробляти. Це тому, що хоругви маркують публич-

но красу, оригінальність і відрубність нашого обряду, натомість фани це все затирають. А тому, що фани в церкві звичайно в гіршім стані як у костелі, то це понижає наш обряд перед латинським. А такий стан справи є знову одним шнурочком більше, що відтягає вірних від церкви, а притягає до костела.

Подібно належить на будуче й старі, чорні фелони та фани виношувати, а поволі впроваджувати темно-червоні. І цієї справи не можна легковажити а треба вважати за дуже важну й пильну, бо похорон між іншим є публичною демонстрацією і тому де-як-де, а тут мусить бути замаркована оригінальність і краса нашого обряду.

ІІІ. Коли буде йти процесійний похід з трираменним хрестом на переді, за ним хоругви, не фани, рівнож з трираменними хрестами, то буде належало подбати, щоби й образи мали якийсь своєрідний вигляд. Тому вони ніяк не можуть бути в стилі барока, або готицьким, чи щось подібного. Навіть це дуже є дивне як взагалі можна було досі щось подібного допускати, — коли ми маємо прийнятий від віків зукраїнізований візантійський стиль та прекрасний, дуже оригінальний гуцульський. Дійсно годі напевно сказати, чи причина цієї аномалії лежить у недоцінюванні власних цінностей, чи в манії наслідування, чи таки в браку всякої застанови.

Чейже такий публичний процесійний похід є також, очевидно та прилюдною демонстрацією для всіх, а для наших вірних зокрема

поученням про окремішність, оригінальність та красу нашого обряду. Однак так, як цей похід нині виглядає, він цього ніяк не вчить, ані не доказує. Противно він наче говорить: „Дивіться добрі люди, між вами й латинниками хіба ця різниця, що процесія в латинників дещо багатіша, а може порядніша, та це не має значіння, впрочім все однаке“. — Чи по такій науці, мають вірні мати якесь особлиwsze прив'язання до свого обряду? Чи це не є для них підготовкою до опущення його? — Мабуть що так!

IV. Наші ризи — дуже гарні, лише в практиці даються завважити в них деякі недомогання, а саме:

1) Колиб так фелон мав первісний свій вигляд, ц. є був відповідно широкий і однаково довгий ззаду і зпереду, то поперше не требаби було його на раменах стинати, а тоді не псувавбися десень матерії і він лежавби все добре й на священику слабшої і сильнішої будови. Коли однак він є вузький, а через те на плечах постинаний, лежить добре тільки на священиках середньої будови, а ніколи не буде лежати добре на тому, який має ширші плечі. Подруге, булоби добре підбирати його з боків, як треба мати вільні руки, при благословленні, ломані агнца ітд. Але як він є зпереду викроений, а матерії на нім скупю, то муситьс-ь руки містити в цім викрою, а що він невеликий, тому параліжує рух рук та в цім місці натягається і нищиться матерія.

2) Фелони вживаємо все: Служба Божа — фелон, хрест — фелон, шлюб — фелон, проце-

сія — фелон, до хорого — фелон, целебруємо — фелон, тільки пристоящі й тоді фелон. Аж проситься, щоб вжиття фелона ограничити лише до найважливіших функцій, а при менше важних вживати чогось зближеного, але не самого фелона, подібно як у латинників є орнати, але є й капи, а часом і сама комжа. Однак доки фелонів вживаємо майже до всего, не дивно, що вони в нас скоро винищуються та бувають повитирані, пімняті й поплямлені. — Понадто є деякі функції, які відправляємо без фелона лише в епітрахилі. Та в практиці це не виходить добре, бо верхне одіння священика, що в тім случаю є відкрите, не все є з усякою педантерією позашиване та вчищене. Не дивно проте, що такий священик нпр. в бунді або зимовім кожусі, що щойно приїхав та зліз із фіри, добре затрасканий болотом, в епітрахилі не робить симпатичного вражіння.

Але, сільський священик на це не звертає уваги, а міський, що має тротуари і з конечности є все порядніше вбраний, вважає, що все є правильно. І так не видячи самі себе, не подумавши над цим, що чейже, як небудь приходимо до церкви вбрані, хочаб і найпорядніше, то однак, коли беремося сповнювати якісь духовні функції, треба звичайну нашу одежу, що в ній виступаємо на вулиці, в реставрації ітд. конечночимсь прикрити.

Проте у латинників дуже мудрою видумкою є комжа. Тому в них, хочаб священик ввійшов до захристії і в найгіршому убранні, виходить з неї

чистий, білий і симпатичний. А в нас требаби брати хіба аж фелон. Тому ми мабуть його й беремо до кожної функції. Мимоволі відчуваємо, що являтися в церкві в щоденнім убранні до духовних чинностей, тільки з епітрахилем, — то якось „не випадає“. — Це однак не значить, щоб ми мали від латинників зараз брати комжу, але при добрій волі можнаби щось скомбінувати з нашими дальматиками.

Ще гірше стоїть справа з прислугою. Направду не знати, чи така прислуга, що крутиться коло престола в полатаних або й подертих блюзках, чи кожухах, — чи вона більше підносить, чи понижає обряд! — У сербів нпр. дуже гарно виглядає, коли йде процесія (або й в церкві) а коло священика йдуть 4—8 хлопців в гарненьких дальматиках та його обслуговують. Це підносить красу обряду, легке до переведення і не противиться канонам. Можнаби й в нас завести щось подібного. Так само і в латинників, коли процесію веде хочаб тільки один священик, а коло нього йде кількох питомців в комжах, або й не питомців, зараз така процесія набирає якоїсь більшої поваги.

Проте треба тут конечно щось зробити. Бо не може зробити притягаючого вражіння такий обряд, що в ньому і священик і його обслуга являються в церкві в виповзлім, полатанім, заболоченім а то й подертім одінні.

V. Є в нас такий побожний звичай, що коли в хаті заваджає якийсь старий образ, дарують його до церкви. В наслідок цього, часто

по церквах, а навіть на вітварі, де взагалі повинен висіти лише один образ, над горним сідалищем висить багато всяких жидівських олійодруків та образів, що „грають“.

Так низької культури в нашого академічно-образованого духовенства годі припускати, щоби воно не бридилося цим неестетичним, протиобрядовим і тандитним видом. А однак воно терпить цю аномалію! — Чому? Бо не хоче зражувати собі жертводавців відмовляючи прийняти їх „дар“ до церкви. Коли для нас важні такі аргументи, то дуже сумно. Для чиїхсь гарних очей робити з церкви склад старої тандити? Це неначе граничить з богохульством! — Темний чоловік може цього не розуміти. На це він і є мужик і до того ще й темний. Але на це знову є академічно-образований священик, щоб йому відкрити очі, щоб його поучити, що до церкви не дається після рецепти Каїна, те що останнє, — нам непотрібне, дешеве й тандитне, а те, що представляє нам найцінніший скарб, те, що найдорожче, що найгарніше. А далі, що наш український нарід витворив для своєї церкви пречудний, гідний божого місця, церковний малярський стиль і що в нашій церкві є допускаємі образи мальовані тільки в цім стилі, а не в іншій. — Немає тут місця для кокетуючих і декольтованих Магдаден, ні для танцюючих Мадон.

Мусимо чейже числитися з цим „фатальним“ фактом, що крім простеньких вірних, дістаємо щораз то частіше й інтелігентних та куль-

турних. А таким людям не є байдуже, коли церква завалена такими богомазами. — В найкращому случаю, може це привести їх до сміху та до гідної оцінки естетичних понять дотичного душпастиря, — однак ніколи не буде воно для них цим чинником, що скріпить прив'язання до рідного обряду.

Це ясне!

Як можна компромітуватися такими образами? — Річ не до увірення!

VII.

ВІДПУСТИ.

При кінці цієї частини треба застановитися ще й над відпущами.

Від непам'ятних часів наші люди любили ходити на відпусти й будуть усе ходити. Це річ похвальна й корисна для людської душі. Однак, чи воно дійсно цю користь приносить, чи може якраз щось протилежного, це ще питання.

Яку ж ціль має відпуст? — Мабуть цю:

1) Зібрати маси людей і цим способом показати своїм та чужим силу й животність віри й обряду.

2) Вказуванням цієї животности, сили, й вибраними проповідями та величавими відправами укріпити вірних у вірі.

3) Дати їм спромогу й принуку приступити до св. сповіди й до Нсв. Тайни Евхаристії та досягнути прислугуючі в цій дні та місці відпусти. Не можна сказати, що відпусти не досягають цілковито цих цілей. Протилежно, успіхи є дуже великі. Підчас відпусту приступає до св. Причастя чотири й більше тисяч людей. А оо. сповідники знають також скільки приступає до св. сповіди таких людей, що роками не сповідалися, а скільки відкриває своє сумління, що

роками якийсь гріх затаювали. Однак нашою ціллю не є себе хвалити, але противно, виказати всі хиби, блуди, недомагання і те, що є шкідливе та по силам піддати проєкт поправи цього, що зле. Тому прагляньмося від'ємній стороні відпустів.

I. За від'ємну сторону треба вважати в першу чергу брак сповідальниць і то вигідних сповідальниць. По наших церквах рідко де знайти хоч одну таку сповідальницю, що ж доперва на відпусті, де їх треба зі 40?

Рішучо не здаємо собі справи з цього, як великою перепорою для вірних у відправленні доброї сповіди є вже сам брак сповідальниці і то вигідної. Додаймо ще ту дивну й незрозумілу вдачу деяких священників, що при сповіди майже голосно говорять. Як це все разом зберемо, то буде нам ясне, що багато сповідей на відпустах мусять бути зовсім злі, а багато пенітентів мимо найкращої волі взагалі не будуть сповідатися.

Чейже легко ці недомагання усунути, бо вигідні сповідальниці не є так дорогі. Особливо відпустова церква за кілька літ, може собі легко відповідну скількість їх справити. Вважати на себе й говорити потиху, це обов'язок сповідника, — й він його мусить виконувати, а натовп перед сповідальницею легко здержати, роздаючи сповідникам картки з числами найбільше до 25, а опісля викликаючи за порядком їх властителів, — (що подекуди вже й практикується).

II. На відпустах говориться одну, дві, три

а декуди й більше проповідей. І хочби ці проповідники були золотоусті і з тубальними голосами, то ледви чи третя часть людей може з них користати, а це тому, бо їх не чути. — А не чути тому, бо кількатисячна товпа займає великий простір і годі від неї вимагати, щоби вона ідеально-тихо заховувалася, нераз і цілу годину. Тим більше, що проповідь є під голим небом і голос не має де ні то здержатися, ні то відбитися. Проповідник стоїть звичайно на підвищенні, на горі, а люди в долині, знову голос розходиться якраз з долини до гори, ане з гори в долину. В кінці, що найважніше, звичайно перекупні надуживаючи добродушности священника-господаря підсуваються як найближче до місця проповіді й відправи й самі собою та своїм крамом роблять такі верески, що вже на 10 кроків від проповідальниці мало що можна розуміти. Наслідок такий, що з проповіді властиво мало хто користає, — а шкода, бо звичайно це вибрані проповідники й вибрані проповіді.

Цьому всему можнаби запобічи й то при малім засобі енергії:

а) Перекупнів треба відсунути хоча 300—500 кроків від місця відправи;

б) проповідь говорити рівночасно в кількох доволі віддалених місцях, на цю саму тему, так, щоби священники собі не перешкаждали, а всі паломники могли з них користати;

в) ці проповіді повинні бути голошені на день 3—4 рази й всі повинні мати одну кінцеву спільну ціль, що до неї всі зміряють, як це є підчас місії, або реколекцій;

г) крім цього, від часу до часу рівночасно в кільканадцятьох місцях повинноби кільканадцять священиків мати рівночасно конференції в характері довірочних розговорів. Всі очевидно на цю саму тему. — Приміром поучення про відправу вервиці, — або про користи з частого св. Причастя, або про обов'язок родичів щодо виховання своїх дітей, або про шкідливість алкоголю і т. д.

г) Остаточню, коли говорить якась визначна особа, славний проповідник, Владика, або щось такого і ходить про це, щоби якраз його всі чули, то можна ту приноровити винаходи нинішньої техніки нпрм. мегафони.

III. Однак найшкідливішим, так для проповіді, як і взагалі для відправи є це, що в нас престіл, проповідальниця і хор звичайно стоять на горі, а вірні в долині. Наслідок такий, що ніхто нічого не чує, ані не видить. А шкода велика, бо звичайно є на що подивитися і що послухати. Також не тяжко собі тут порадити, коли візьмемо за зразок старинні грецькі театри. Всюди знайдеться якийсь збіч. — Цей збіч відповідно сплянтувати, евентуально місцями попідсипати. Вдолині відділити бар'єрами простору площу на вівтар, хор і проповідальницю, щоб усе стояло вільно й в належному віддаленні від себе, а тоді все випаде гарно, добре й практично. (Всі будуть видіти те, що хочуть видіти і чути те, що хочуть чути).

А так як є, загально вертають усі, не скажу вже інтелігентніші, з певного роду несмаком: їхали милями, намучилися і видатки мали,

а властиво що виносять? Назагал майже нічого. З тяжкою бідною і мукою побіжно висповідалися, або й ні. Проповіди певно що не чули, Службу Божу читану, ледви якусь захопили. Здалека почули, що щось там десь якийсь хор „зумів“, заглянули, евентуально, мітру целебранса, або й то ні і тільки всего.

Хіба зістане їм у пам'яті карузеля, менажерія, або, як була, якась бійка, чи крадіж. Здибалися зі знакомим, або довідалися якоїсь неправдоподібною сензації. От тільки всеї користи, — а це чейже замало. Тепер не забуваймо, що крім наших відпустових місць є ще й латинські.

А хоч і там не все ідеальний порядок, однак там стараються дати паломникам багато більше. Наші вірні ходять і ту і там і порівнюють.

А що може вийти з такого порівняння?.....

І знову те, що має служити за перегляд сил, за демонстрацію, що має заїмпонувати і в цей спосіб наш обряд в очах його вірних і чужих і остаточно навіть і невірних піднести й нарід до нього прицементувати, чи часом від нього навіть і не відтручує?! — Належить над цим подумати!

IV. На закінчення треба додати, що звичайно на відпустових місцях є якісь кернички, а до їх води мають вірні якусь особливу девоцію. Аж сором дивитися на брак порядку й гігієни, що коло них панує. — Чейже ці, що до них це належить повинні подбати й не дозволити на стільки вибриків некультурности, які мають там місце.

V. Неменше важною справою є перестерігання моралі між путниками, особливо, на найбільших наших відпустових місцях, де люди збираються вже день наперед і там заночовують. Бо не всі приходять на відпуст молитися. А знаємо з практики, що бувають з одної сторони жертви наївності, а з другої жертви вирафінованого злочину. — Належалоби конечно установити на цей час таких людей, щоби цього дуже совісно доглядали.

ДРУГА ЧАСТЬ

ДУХОВЕНСТВО

ВИХОВАННЯ.

Нераз буває, що малий пейсатий жидок, зуміє водити за ніс цілу громаду, так, що майже неможливо перевести в селі щонебудь, коли він цьому противиться. В іншому селі таку саму роль відграє свій чоловік, як то кажуть, такий „хлопський філософ“.

Були часи, що й без „єгомосці“ не можна було в громаді й кроком поступити, хоч ті „єгомосці“ ще тоді ходили в штанах з білого полотна, а коло їх образования можна було поставити великий знак запитання.

Як ми застановимося над цим і запитаємо де є причина цієї моральної сили в подібних случаях, то мусимо відповісти, що попри інше, вона лежить головно в докладному розумінні душі народу. Таке розуміння мають жида, добрі агітатори, „хлопські філософи“. Його мали рівнож давні наші священики й тому лишили в спадку по собі добрий спомин між народом.

Якже ж можна набути це розуміння душі народу?

Можна його набути самочинно через представання з цим народом, або через відповідні

етнографічні студії, та читання творів, які написали правдиві народні письменники.

У повище згаданих випадках, чи то жида, чи то доморослі ґлопські філософи, чи то й давні наші священики ціле своє життя переводили, або переводять між народом. Вони присвоїли собі спосіб розуміння, думання, говорення й аргументовання нашого чоловіка, вони зуміють інстинктивно відчутися його слабе місце. Отже, як додати ще дозу більшої вродженої інтелігенції у цих одиниць, або ще хоч троха більше образования, то нічого дивного, що вони мали, або ще й тепер мають в селі перший голос.

Натомість, коли маємо бути щирі, мусимо признати, що нинішні наші священики, особливо молодші, мають щонайменше дуже малий вплив у громаді.

Чому?

Тому, що вони не розуміють своїх вірних, а вірні їх. І не дивно, бо де ж цей молодий священик мав набрати розуміння свого народу?

Ще малим пішов до міста до шкіл, а вернув на село вже скінченим чоловіком.

Учителями були йому західно-європейські корифеї: — Гете, Шіллер, Лессінг, Шекспір, Св. Тома, Св. Августин і т. д. Вони його виховували. На них він взорувався, брав за примір свого життя, присвоював собі спосіб їх думання і аргументовання, словом, старався їх наслідувати.

Вправді бував він часом і на селі. Щось там у школах вчили й з української історії та

літератури. Та на всякий випадок було це дургорядне.

Тимчасом український нарід, хоч не є цілком східний, все ж таки не заперечить ніхто, що має багато східних черт характеру. — На всякий случай належить до слов'янської, а не до германської, ані до романської родини. Словом це інший світ. Інші уподобання, склонности, звичаї. Інший спосіб розуміння, аргументовання, виражування.

І так „вивчений“ приходить молодий священник до села. Чи дивно, що наступає період безнастанних непорозумінь, підозрінь і терть. І мимо цього, що він повний найгарніших замірів, а навіть „і крови з під серця“ не жалувавби своїм парохіянам, то все одно, з кожним днем тратить „грунт“ під ногами, мимо цього, що з другої сторони парохіяни, в ґрунті-річи, найліпші люди на світі, а до душпастиря відносяться з найбільшим пієтизмом. Та годі, вони взаємно не розуміються.

Кінчиться звичайно на цім, що молодий ідеаліст по ряді розчарувань попадає в апатію. Своїх парохіян кваліфікує від зволочи й худоби, а парохіяни його від кареровича й деруна, хочби побирав і мінімальні квоти. І так на будуче витворюється життєва ситуація і взаємні відносини подібні до цих в менажерії, між пантерою а цим, що приносить її їсти. Тимчасом між його стадо всуваються люди, які розуміють народ а народ їх і починають роботу, на яку цей священник може дивитися тільки з розпукою і безсилою злістю.

Такий стан є зрештою великою раною не тільки на організмі нашого духовенства, але майже цілої нашої інтелігенції. — Звідси витворюється щораз більша пропасть між інтелігенцією а простим народом. — Звідси вплив на нарід агітаторів найгіршої сорти характеру. — Звідси скарги наших письменників на народ, який не хоче читати їх книжок, ані часописів.

(„Народню справу“, читає однак дуже радо).

Отже як священник має мати вплив на нарід і має його притягати до церкви до себе а не відтручувати, то він повинен дістати таке виховання, яке би ще краще його навчило цей нарід розуміти, чим він сам мігби до цього дійти, хочби й ціле життя пересидів на селі.

Однак таке виховання він одержить аж тоді, коли в часі його студій звернеться головну увагу на вивчення рідної історії і літератури, коли буде вчитуватися в етнографічні розвідки та твори авторів, які дійсно є українські, як Шевченко, Стефаник....., а не лише українські по азбуці, або по імені. Коли кожную вільну хвилину зужيه на перебуванні й говоренні з простим народом і коли підчас богословських студій пізнає твори отців східної церкви не менш докладно, як твори західних богословів. (Багато в цім напрямі зроблено на львівському богослов'ю).

От тоді, так підготований, коли явиться він між своїм народом, прийме його цей добрий і побожний український нарід, як свого провідника й батька. Інакше він буде все уходити в селі за чужинця. Він не задоволить ніколи своїх

парохіян, а вони його. Він буде для них якимсь заволокою, якимсь „паном“, а вони йому темною і злобною масою. Вони будуть його терпіти, бо так каже традиція і доки не лучиться щонебудь іншого. А він остане між ними, бо не має чого іншого вхопитися. Взаємної любови, довіря а тим більше взаємного відданняся й посвяти не буде там ніколи.

А чи такий стан сприяє спільному перебувані одних і других в цій самій церкві і в цім самім обряді?....

(Діаметральну різницю понять, що зайшла нині поміж простим чоловіком а інтелігентом, наглядно характеризує Арцибашев у своєму оповіданні „Дикі“).

II.

ЖОНАТИЙ СТАН ДУХОВЕНСТВА.

Коли приїжджає агроном до села й починає говорити про потребу змодернізованя господарки, про машини, штучні погної, тощо, селяни похитують головами й усміхаються. „Говори собі здоров“, кажуть по його від'їзді, „вже ти нас господарки вчити не будеш. Ми господарі з діда-прадіда“. Або й в очі висміють. Подібна ситуація витворюється в нашій суспільности, коли порушити справу celibatu.

Щоб не говорити, якби не представляти, нічого не допоможе. Ми маємо свої утерті аргументи. Є рація, чи не має рації, з засади мусимо стати наперекір. Навіть ці люди, які в інтимній бесіді є за celibатом (а таких є дуже багато), коли треба виступити перед ширшим кругом, сейчас стають його найбільшими противниками й ворогами.

Проте застановімся спокійно „sine ira et studio“, над аргументами, які зводяться менш-більш до цих:

1-о. Супружій стан, це привілей нашого духовенства.

2-о. Супружій стан, це доброї пам'яті традиція нашого народу.

3-о. Зі священничих родин рекрутується найбільше нашої інтелігенції.

4-о. Нарід призвичаений до жонатих священників, він целебсів не хоче.

5-о. Целібат є причиною неморальности між духовенством, а тим самим причиною згіршення парохіян.

6-о. Целібат, це проста дорога до златинщення нашого обряду.

Ad 1-о. Ми називаємо привілеєм бути висвяченим в жонатім стані, ніби то з цього згляду, що воно, назагал, не є дозволено решті католицького духовенства.

Та це річ зглядна, бо подібно відносно нпр. до пластунів моглиби сказати непластуни, що вони мають привілей пити й курити. Цего роду висказ бувби однак, щонайменше доволі дивний. Але хай вже буде, що це є дійсно привілей. Коли так, то мусимо застановитися, чи він дійсно дає нам якісь надзвичайні прерогативи, бо цього з самої природи річи від привілею мусимо вимагати. Інакше, що ж нам вкінці з такого привілею, який не помагає а шкодить?!

І так, як застановимося над цим привілеєм, то мусимо ствердити, 1) що через нього наше духовенство є спаралізоване в прці для добра церкви й народу, 2), що особливо в нинішніх часах, попадає в щораз то гірше матеріяльне положення, 3), що тим самим є воно залежне від всяких начал і властей, а навіть від власних парохіян, 4), що вкінці неустрашимого апостола правди перемінює в потульного гречкосія, а в най-

кращому разі в тихого й статочного батька родини, який держиться засади: „Моя хата з краю“. Говорім, що хочемо, але такий „привілей“, можна без жалю дарувати й найбільшому ворові.

Очевидно, можнаби легко доказати кожне з повищих тверджень, але, що воно є всім добре знане, то дійсно шкода паперу над цим розводитися і роздирати цю так болючу рану. Тільки дивно, що ми це все добре знаємо й відчуваємо на власній шкурі, а мимо цього, затикаємо вуха й замикаємо очі та кричимо: „боронім нашого привілею“.

Як хтось кричить, то не можливо, щоби кричав вічно. Колись мусить змучитися і затихнути, — а тоді приходить хвиля рефлексії.

Слідкуючи уважно за розвитком поглядів на справу цілібату в нашій громадянстві, набирається переконання, що ми мабуть вже троха помучилися і притихаємо. Слава Богу! — Може тепер вже раз прозріємо і скажемо: „може бути, що колись женьячка наших священиків давала їм дійсно якісь надзвичайні користи й була дійсно якимсь привілеєм, — однак нині, вона вже перестаріла“.

Подібно колись було привілеєм ходити в холявах, але це було колись. Нині цього ніхто не вважає за привілей. Нині ходять в мештах. Дуже велика різниця. — А однак може дехто закинути, що чейже женьячка таки дає якісь і то великі прерогативи. Бо чи не є то прерогативою, коли чоловік може вести так миле й Богом

освячене родинне життя, коли може оглядати „чада чад своїх“ до третього й четвертого роду? Як в слабости, або на смертній постелі може коло себе бачити рідні й любі лица? І т. д. і т. д. Ці й подібні закиди будемо розглядати ще на іншому місці, тут тільки скажемо, щоне кожна річ добра сама в собі, мусить бути зараз доброю в кожному випадку.

Кожух є дуже добрий, але в грудні, не в липні. Дуже добрий є кінь, але коли ним їдеться, не тоді, коли він по чоловіці допче.

Подібно й супружій стан є добрий остільки, оскільки він є помічний чоловікові до тим легшого виконання своїх обов'язків, але не тоді, коли він йому заваджає, коли він його параліжує, коли в нім убиває можливість вивязатися з найголовніших завдань його стану. А цим є женячка для нашого духовенства про що всі добре знаємо, і як це з попереднього виходить:

Вона є першою причиною всіх недомагань нашого духовенства, а передусім вона є причиною безпосередного захитання його авторитету, а між іншим також і дезерції з нашого обряду. Докладніше буде ця справа обговорена в дальшій тягу. (Проте це не є ніякий привілей).

Ad 2-о. Традиція, річ великої ваги. Особливо в церкві відграє першорядну роль, однак вона ще не є все.

Традицію треба шанувати, але не вільно нею засліплюватись, і що найважливіше, її треба розуміти. Правда, нас вчить традиція, що жонате духовенство, якраз тому, що було жонате, зро-

било в своєму часі для церкви й народу дуже багато добра. Отже традиція вчить нас двох річей: 1-о. Що було духовенство жонате, і 2-о. що воно було надзвичайно пожиточне для церкви й народу. Це є традиція.

А шануючи цю традицію ми повинні старатися, щоби й на даліше в нас було духовенство жонате й надзвичайно пожиточне для церкви й народу. Однак теперішній досвід ставляє нас перед альтернативу: або духовенство жонате і не так дуже пожиточне, як колись для церкви й народу, або нежонате і так як колись або ще більше корисне для церкви й народу. *Tertium non datur!*

Значить, теперішня дійсність, не дозволяє нам задержати цілої традиції, тільки її одну часть. Котру ж виберемо? Хіба, цю останню.

До такого заключення доходить ся спокійним розумованням, забуваючи на хвилю вроджений нам надмір сентименталізму. Біда тільки, що нам дуже тяжко його відкинути. І ми хочемо вмовити в себе, що нині можна ділати так, як тому хочби тільки 30 літ назад. Ні! І ще раз ні! Давне давно минуло. На наших очах світ змінився й даліше змінється та вимагає інших форм життя й праці.

Недавно, вже після війни, найбільшою парадом був повіз і пара гарних коней. Нині на цім місці стоїть авто. А по давньому парадують ще хіба збіднілі шляхтичі десь на далекій провінції.

За нашої пам'яті ще рідко хто молотив

машиною. Нині рідко хто молотить ціпом і то хіба тільки жито. За нашої ще пам'яті в багатьох селах носили селяне оригінальні народні строї. Нині вже й слід по них гине. А все це має своє оправдання в нових обставинах, які творить теперішність. Так само є і з целібатом. Колись він був у нас поняттям, менше більше астральним. Але тепер прийшов час, що висуває його на перший плян і каже: aut — aut.

Або, хочете задержати кращу часть Вашої традиції і на дальше бути незалежним і рішачим чинником в народі для його душі, — то тоді впроваджуйте целібат. Або хочете тішитися тим, що мовляв: „а в нас таки вільно женитися“, і рівночасно хочете бути мертвими членами своєї суспільности й дійти до цього, щоби з вами ніхто не числився і щоби у Ваших духовних стадах до схочу і після вподоби господарювали „волци хошници“, а Ви безрадно дивились, як Вас паства моментально опускає, — так женіться дальше, скільки хочете! Іншого виходу немає.

Отже держімся традиції, що нам світить споминами як найгарніших типів душпастирів. Однак пам'ятаймо, що тип такого ревного, неустрашеного, незалежного, децидуючого і дійсно пожиточного для церкви й народу душпастиря, в нинішніх часах і так тяжких матеріяльних і політичних обставинах не може мати нічого спільного з жонатим священиком.

Ad 3-о. Певно, зі священичих родин виходить велика часть нашої інтелігенції, але це не є одиноке, ані найбільше її джерело.

Тут ми мабуть знову забули, що це ані не панщизняні часи, ані часи хочаб з перед яких 40 літ. Нині цей аргумент ледви, чи має яку стійність. Поперше, крім духовної, маємо нині куди більший заступ світської інтелігенції, яка також уміє прекрасно виховати своїх дітей. А подруге, нині в більшості священничих подружеств, щось не дуже багато дітей родиться: одно — двоє.

Натомість священник безженний, очевидно ідейний, який розуміє свій апостольський і народний обов'язок, може без великого напруження і не дуже великих матеріальних жертв, випроводити, за час свого життя, цілу фалангу інтелігенції, вибираючи найздібніших дітей з найкращими характерами, навіть з найбідніших родин, підчас коли вартість дітей священника не все мусить бути першорядна. Хіба ясно, що цей аргумент не має ніякої стійности. І взагалі дивно, що противники целібату хочуть ним послуговатися.

Ad 4-о. Кажуть, нарід хоче жонатих священників. Хай буде й так, але чого то нарід не хоче?! Чи зараз це що він хоче, є добре й належить йому дати, це поперше, а подруге то ще треба доказати, що нарід дійсно пропадає за жонатими священниками, а целебсів не хоче.

На всякий случай, статистично не дасться ту нічого вдіяти. Натомість це, що діялося з маєтками таки жонатих священників, які в часі війни були змушені покинути свої парохії. Стоси скарг до Консисторії, процесові акти кожного

повітового суду ітд. ітд., на всякий случай не свідчать про надзвичайну гармонію між парохіями а нашим жонатим духовенством.

Проте, коли навіть приймемо, що народ і не симпатизує з целебсами, то не зможемо твердити, що симпатизує з жонатими.

Належить мимоходом замітити, що вже були такі случаї, що гріб передчасно вмерлого целебса, став місцем паломництва його бувших парохіян.

Ad 5-o. Calumniare audacter, semper aliquid prodest. Мабуть, чи не цієї засади держаться ці, що воюють проти целібату, та сміють так очайдушно й без застанови, на цілий стан безжених священиків кидати так безсовісну клевету, як закид неморальности.

Властиво на так низьку інсинуацію не повинно ся навіть відповідати, але щоб в цій так важній справі не лишити ні одної темної і не виясненої точки, то застановімся і над нею.

Приймім, щоб лише 10% інсинуацій були правдою, що загально приписують безженим священикам в кат. церкві, а нашим зокрема, то існування цієї церкви, а тим більше наглядний зріст її сили, бувби щонайменше незрозумілим, а тимбільше можливий. Однак, що в цій матерії годі послужитись якимись конкретними фактами, бо правдивого їх стану, цілком природно, ніхто ніколи докладно не розслідить.

Пригляньмося цій справі; сказатиб, більше академічно, — от так, як вона мусить представлятися перед очима чоловіка зовсім індиферентного, що дивиться безпристрасно та безсторонно:

Приймім такий можливо найгірший до подумання случай:

Є 100 безженних священиків. Скажім, що між ними, в цім найгіршім случаю, булоби 50 дійсно неморальних. Однак остає ще 50 моральних, що вільні від всяких родинних турбот, цілим своїм еством є віддані справам церкви й народу. Як ми зробили таке припущення, то на цій самій підставі маємо право зробити й друге паралельне:

Є 100 священиків жонатих. Але жонатий стан, не дає ще безумовної гарантії чистоти життя. Як попередно, між целебсами, так і тепер, між жонатими, головно коли беремо можливо найгірший случай, мусимо по справедливости припустити якийсь відсоток неморальних, скажім, що є їх лише 10. Але тут маємо ще 100 жінок священиків, які є також слабими людьми. То при цім найгіршім припущенню приймім рівнож 10 таких, які так провадять життя, що на всякий випадок роблять місце многократним підозрінням. Крім цього є ще хоч 300 дітей священичих родин, а їх молодий вік, брак досвіду й зіпсутий світ, легко може звести на блудну дорогу. Приймім в цім найгіршім случаю також 10%, отже 30.

Отже разом виходить, що в цім найгіршім випадку також в яких 50 місцевостях на 100, може ширитися неморальність зі священичого дому, мимо цього, що священик є жонатий, з цим однак, що в 50 других випадках де все, скажім в порядку, будуть священики зі своїми родинами, приймім, навіть зразком моральности, але

найменше у 90% на цих 50 случаїв, так прибиті родинними нещастями, та притиснені всякими життєвими обставинами, що їм вже ледви, чи хочеться жити.

Тут легко можна закинути: „фантазія“, — такі рахунки можна робити в 100 різних видах і ще більш, „це жаден доказ“.

Так це все правда, однак коли хто дивиться на тріску в оці ближнього, хай не забуває про „бервено“, що перед його носом.

Sapienti sat!

Ad 6-o. Хоч як слабкі попередні закиди а навіть не конкретні, то однак, можуть ще когось необзнакомленого з правдивим станом річи, на хвилюку застановити. Натомість закид, що целібат веде до латинізації нашого обряду є на правду абсурдом.

На перший погляд, мігби дехто подумати, що целібат мавби вести до латинізації тому, що в лат. церкві є він загальний і для того наш обряд ставби більше подібний до латинського. Але це мабуть не є рація. Бо в цей спосіб велиби до латинізації нпр. слова освячення, що тут і там однакі, прання білля, змітання порохів ітд.

Як мемо розглядати цей аргумент то довідаємося, що він уже давний. Що не що інше, а жонатий стан духовенства вже раз, давніше, вирятував наш обряд від латинізації, а нарід від польонізації. Тому кажуть, так само справа маєтсья і тепер.

Дійсно, брак застанови аж смішно. Жонате духовенство, врятувало і нарід від польонізації і обряд від латинізації, але, коли?

Тоді, як то був ще „хлоп і поп“. — А хлоп був кріпак і не смів бути припущений до рукоположення. — Тоді, то дійсно, не булоб священних родин, що давалиби свіжий контингент на нових священників, мусілобися було його брати зі спольщеної шляхти й такого ж міщанства і таке духовенство, після всякої правдоподібності булоб поховало й нарід і обряд. — Та це не має нічого спільного з нинішніми обставинами.

Тому наводження в нинішніх часах такого аргументу не є ані доцільне, ані поважне.

Стільки відносно аргументів, які боронять жонатий стан духовенства.

А тепер рівнож безсторонно застановімся над цим, що має за собою целібат і то поминаючи вже рації більше теологічні.

I. — От-так живе собі жонатий парох десь на селі. Дістає яких 700 зл. річної платні. Має около 70—80 моргів поля і нехай аж 1000 зл. доходів. Має жінку, має, аби тільки двоє дітей, може й ще кого з родини.

Дітей треба післати до шкіл, а це коштує хоть 500 зл. місячно, а 5000 зл. річно. (Два місяці вакацій нечисляється). Треба ще їсти, треба вбрати себе й жінку, а може й ще кого з родини. — Заплатити податки, десь-колись виїхати, когось прийняти, купити якусь книжку, часопись, щось до хати справити. Числім на це все 2000 зл. річно. Разом з попереднім 7000 зл. річно, хоча кожний знає, що це квота вповні невистарчаюча. А він має всього тільки 1700 зл. Звідки

взяти ще 5300 зл. ? А з відки ж, та хіба з господарки ! І господарить. Ой господарить ! Славна ця „ксьондзівська господарка“. Не доїсть, недоспить, божого світа не видить. Ганяє за злодіями, процесується за межі, свариться з робітниками, тягається з прерізними гандлярями, продає, купує, боргує, підписує векслі і що він ще не робить, аби стягнути дещо грошей хоч на станцію за діти. І не видить його ніхто, як то кажуть, „ні в церкві вбраного, ні в корчмі п'яного“, а однак не може кінців звязати. І не диво, що в цих клопотах він забуває нераз навіть і молитвослов відчитати, та не має часу Службу Божу відправити. Чи йому можуть бути в голові якісь нові богослуження, відправи, чи він може взятися до якоїсь, нині так небезпечної, народньої праці ? Ні ! І ні ! він цього не може зробити і цього не може від нього ніхто вимагати. Він жеж не в силі дивитися, як його діти без шкіл марнують свій молодий вік. Він, чоловік, що скінчив університет, він має свої культурні потреби. Він мусить робити так, як робить.

І так він не живе а мучиться, аж до смерти. Очевидно, колись було інакше, але нині, на жаль є так, як є.

А однак є жонаті священики, які мимо всего займаються і то неабияк, справами церкви й народу. Честь їм за це — але від загалу цього ніяк не можна вимагати.

А як такий жонатий священик, силою обставин, *vollens-nollens*, кладе справи церкви на останньому місці, а народньої справи навіть не

зачіпає, то чого властиво так розпучливо боронити вдержання жонатого стану, чому властиво, так боятися целібату, що ставить душпастиря в матеріально-незалежному стані? Що звільнює його від родинних клопотів, а тимсамим дає йому час, відвагу та можливість займатися виключно тим, до чого священик є покликаний, себто церковними справами в першу чергу, а далше й народними.

II. Правда, чоловік, який рішається жити в безженнім стані робить з себе можливо найбільшу жертву. Він вирікається цього, що в цій житті є наймиліше, бо життя родинного, потомства, потіхи старости. Це повинен добре зрозуміти й взяти під розвагу кожний, що на безженний стан рішається. Він навіть не повинен себе обдурювати, що матеріальний стан, який тим самим, після всякої правдоподібності поліпшиться, (хоч це не є певне), що він йому це надолужить. Ні! Ніколи! Противно, як він з цією гадкою вступить у безженний стан, скоро пізнає свою помилку й гірко розчарується, та стане закалою свого стану.

Хто рішається на целібат, рішається тільки тому, що хоче принести своє життя й все, що воно дає, в жертву для своєї церкви й для свого народу. Тому, що він хоче стати „сіль землі, та світ міру“. Тому, що він чує у собі відвагу й силу зречися всего для Христа. Словом належить розуміти целібат за кульмінаційне завершення цілого ряду героїчних актів, які взяли початок своєї еманції в даного осібняка тільки

з глибокої та добре обдуманой і рішучо піднятої постанови, принести в жертву ціле своє життя, з усіми його радощами й ціле своє єство з усіми його бажаннями Тому, Який віддав для нього зі свого Серця Нсв. Кров до послідної каплі. Така постанова целібату заздалегідь і самозрозуміло просуппонує погорду маєтку, земських втіх, почеси, слави і т. д.

Оскільки хтось не подбає про ці прецеденси, а сягне за сам целібат, або, що страшніше, побажає його, щоби якраз тим легше дійти до маєтку і до почесей, щоби якраз тим легше було йому веселитися і вживати, то буде подібний до того чоловіка, який дістав якусь дорогоцінну золоту корону, але не поклав її на високому п'єдесталі, щоб звідти сіяла навкруги своєю красою і збуджувала подив та притягала, лише хотів, щоби вона сама, власними силами висіла в повітрі. Отже вона впала на землю і загрязла в болото, а там її задоптали. А її властителя назвали нерозумним, марнотравним, ще й висміяли й погордили. Така судьба чекає і цього целібса ще в цім житті, що так зрозумів целібат, „що проміняв жінку за тютюн та люльку“, а не вирікся її для Великої Ідеї. Він не буде „світ міру і саль землі“. — Противно буде місцем, звідки безнастанно зносяться хмари заразливого повітря, що затроює цілу околицю, та нищить всякий живий організм, який до нього зближується.

Очевидно такий акт є дідицтвом велетнів. Тому не диво, що пігмеї його не розуміють

і боятися, що проти нього в нас так завзята борба!

Тому не диво, що коли французи, ірландці, італійці, та інші народи, щороку видають нові кадри молоденьких місіонарів, які з апостольським запалом виїжджають між людодів, майже на певну смерть, щоби нести світло Христової Євангелії, — то в нас між людьми, що воювали не раз і на чотирох фронтах годі найти чотирох охотників, які занялиби вільні місця в римській колегії. Хоча там не виховують місіонарів до Африки, а людей, що мають вернути в свій рідний край, та посвятитися своїй, таки рідній церкві й рідному народові. — А чому? — Тому, що в цім случаю невідкличне услівя, це целібат.

І тут є властива відповідь, чому ми целібат поборюємо. — Мусимо сказати собі раз щиро всю правду в очі: — То не ходить про традицію, ані про латинізацію обряду, ані інші подібні викрути. — Тут ходить про те, що в нас брак героїв, що „далиби душу свою за друзі своя“, що в нас „моя хата з краю“, — що народня пісня співає „поперед войска не висувайся“.

Ось тут лежить ціле ядро опозиції проти введення целібату. — Але як хочемо виратувати наш обряд і нарід, мусимо себе перерости, мусимо видати цих безінтересовних героїв, цих білих мучеників, що вільні від життєвих турбот пересічного чоловіка, добровільно віддалилися в жертву за свою церкву та за свій нарід.

Інакше годі вимагати від наших вірних, щоби вони держалися цієї церкви, яку відкривають раз у тиждень на час яких 3 години. —

Шкода так гарної площі, будинку й кількадесять тисяч коштів, не вчисляючи вже ерекціонального поля.

Смішно припустити, щоби такий пастух доглянув череди й захистив її перед вовками, який цілий день поправляє колибу та латає постели, а отару пустив на божу волю.

III. Порушуючи справу жонатих та безжених священиків, годі незадержатися, хоч на хвилю, ще над одною з цим предметом спорідненою точкою. А саме: подружжя священиків, як всяке інше складається з двох чинників: мужеського та жіночого. Досі ми розглядали його, звертаючи увагу тільки на мужеський чинник. Тепер звернім увагу ще й на жіночий.

Певна річ, що взагалі в кожній родині весь тягар домашнього господарства спочиває на плечах жінки. Але ця жінка в кожному стані живе в якомусь такому середовищі, що від часу-до-часу не тяжко її знайти відповідне місце й товариство, в якому вона може на хвилю забути про буденні турботи, розірватися та відсвіжити свій ум у відповіднім товаристві.

Лише одна жінка священика позбавлена цієї приємності. Самітня сидить на селі без товариства. Жадної розривки, хіба десь 3—4 рази до року виїде де на який празник, або до близького містечка. А з тою їздою звичайно більше клопоту чим пожитку, так, що багато з них роками з хати не рушається. Навіть в неділю до церкви годі її зібратися. Вічні клопоти, вічні недостатки. В тяжкій боротьбі з ними передчасно

вяне й опускається. Попадає в якусь апатію, або в найкращому случаю, як то кажуть, „хлоповатіє“ і вкінці, на додаток злого, як ще й повдовіє, бідна, бездомна й опущена тиняється сиротою, по своїх, або по чужих, аж десь незаметно, на пільгу всім кривим і знакомим, замкне очі й так закінчить трагедію свого мученичого життя.

А чейже була це колись гарна, інтелігентна панночка, може і з вищою освітою. Повна рожевих мрій, повна здоров'я, сили й радости життя...

Так гарно зачалось, а так сумно скінчилось.

О жінки священників це правдиві мучениці! Вправді можнаби закинути, що жінка священника, особливо на селі, має дуже гарне покликання. Може зайнятися дуже милою і корисною працею для церкви й народу, і нею, не лише осолодить своє монотонне життя, але буде ще незрівняною помічницею свого мужа. Так, це правда; осолодити вжеби вона може й осолодила, але, чи піднесе катастрофальний стан матеріяльного положення священничих родин, це вже інша справа. Впрочім, не всяка жінка до такої праці є здібна, а вже хіба помилково, котрась перед вінчанням до неї підготована. На всякий случай, дотеперішній досвід так нас навчає.

Отже не дурім себе фантазією, а глядім на дійсність.

Як хтось жениться, належить припустити, і що найменше в 90 відсотках це є дійсно фактом, що має якусь симпатію до особи, з якою

має звязатися на ціле життя. Скажім просто що її любить.

І не вже ж можна ту особу, яку любиться, зимнокровно, ізза егоїстичних зглядів вести в таке безвихідне положення, в таке нещастя?

Хіба цей хто не здає собі справи з фактичного стану. А коли так, то треба собі з цього справу здати. Не треба обдурюватися, що може не всюди так є і так кінчиться, або що може обставини обернуться на краще.

Бо не йде до кращого, а до гіршого.

Тому, якби за целібатом не промовляла ніяка більша рація, то ця одна вистарчає, для чоловіка думаючого та совісного, щоб не ломити життя особі, яку аж так любиться, що навіть бувби готов заключити з нею нерозривну супружку звязь.

Нічого в цім дивного, що навіть родичі які з найбільшою пошаною відносяться до священиків, не хотять віддавати доньок за питомців, а інтелігентна панночка воліє зовсім не віддаватися, чим бути жінкою священика!

III.

ДЖЕРЕЛА ДОХОДІВ.

Душпастир-парох черпає на удержання з трьох джерел: 1) місячна платня, 2) епітрахильні доходи, 3) доходи з поля. Відносно першого він вважає себе за урядовця, відносно другого за робітника, відносно третього, за господаря-рільника.

І з тою хвилею, коли він стане на цьому фатальному й фалшивому становищі, мусить очевидно, дочекатися і таких наслідків.

1) Тому з місячної платні є все незадоволений і вживає всяких засобів, часом навіть понижаючих, щоби її збільшити, а консисторія, очевидно, борониться. І вже він має консисторію за ворога, а консисторія його, що найменше, за несимпатичного.

2) При священничих функціях, при яких може одержати якусь платню, заховується, як наємний робітник: торгується, підтягає, що може найвище, а знижує, як можна найменше. Відкликається на тяжкі часи, довготу студій, погоду, навіть на ціну черевиків і т. д. і т. д. Словом, вважає себе за наемника й старається свою працю як найдорожче продати. Натомість друга сторона, як то, впрочім при кожному торзі буває, старається вартість праці, такого священника-наем-

ника, як тільки найбільше можна, обезцінити. Тому називає: хрещення — „хляпанням води“, похорон — „кадженням“ і „галайканням“, вінчання знову інакше і т. д. Як до обставин, багато з цього говориться в очі, а ще більше поза очі в акомпаніаменті лайки від дирунів, рабівників, дармоїдів і т. д. та з обильною приправою сконцентрованих проклонів. Звичайно, як торговиця, то торговиця.

3) В господарстві заховується, як господар, зглядно, як поміщик: Старається, по можности, витягнути максимум доходу, а допровадити до мінімум розходу. Робітника хотів би одержати як найдешевшого, а видобувати як найбільшу користь. Тому в цій комбінації не бракує на обійстю криків, проклонів, а часом і бійки. Не рідко лучаються і взаємні скарги. Друга сторона відноситься в цім випадку до такого священика, як до поміщика-експльоататора. Отже, що тільки може краде, рабує, клине, обріхує, та обшахровує. — Ідилія...

Чи можна закинути брак узасаднення, коли скажеться, що цього роду спосіб добування доходів на своє удержання відштовхує вірних від священика, церкви, обряду а навіть від віри? — Мабуть ні!

А все це тому, що священик виходить з фалшивого заложення.

Священик не є ані урядовцем, ані зарібником, ані господарем.

Священик є: 1) Божим слугою, і 2) Духовим Отцем парохії.

Лише таке заложення є слушне й лише на цій платформі може стояти думаючий чоловік, ревний душпастир, Христовий апостол. А коли стане на цій платформі й буде в своїх ділах консеквентний, напевно здобуде собі любов і довіря у парохіян, хочби вони були й найгіршими людьми.

I. І так, священник є Божим слугою. Які з цього консеквенції? — Дійдемо через порівняння.

Коли добрий наймит служить у мудрого, чесного й совісного, а до цього ще й багатого господаря, то буде старатися бути в своїх обов'язках точний, совісний і ревний. Він господаря не обдурить, бо є певний, що це йому не вдасться, а далі, що цей господар за його ревну та совісну працю не тільки добре заплатить ще й з додатком, але що більше, не забуде його і не залишить ніколи в слабости, чи в якимсь іншим нещастю.

Подібно й священник, будучи слугою Всевидючого, Всемогучого й Найсправедливішого та Найліпшого Господаря — Бога, повинен передусім, з всякою можливою для чоловіка ревністю, совістю і точністю виконувати обов'язки свого стану. І не питатися про платню, ані про неї торгуватися, а вже ніяк не процесуватися. „Вість бо, Отець Небесний, что требует“.

Будьмо певні, що як ми уломні люди не можемо скривдити доброго наймита, що ж доперва Найсправедливіший Господар?

Нема ніякої логічної рації, щоби ми від

парохіян жадали якоїсь заплати за духовні функції. Ми ж в першій мірі, щонайменше не служимо в них, а тільки в Бога. Тож у Нього просім, а Він дасть нам, а парохіян лишім в спокою.

Щодо парохіян, то це, тільки з безконечної Своєї доброти дозволяє їм Господь, в міру їхньої вартости перед Його Лицем причинятися до удержання Його Слуги. І то удержання, не в формі платні „за“ поодинокі функції, а в формі допомоги „при“, згідно „з нагоди“ різних священничих функцій в міру матеріяльних середників кожного поодинокого.

Тому нпр., як то неслухно говорить „за“ такий самий похорон в одного береться 100 зол., в іншого 10 зол., а ще в іншого нічого. Тому то евентуальне впровадження тарифи було би позбавлене логічного умотивовання, а навіть було би образою духовного стану. Тому всякий торг при виконуванні священничих функцій є навіть недопускаємий, всяка угода безосновна, а процес ізза її недодержання, просто законним абсурдом.

II. Священик є „отцем“ духовним своїх парохіян, а його обов'язки знову найкраще зрозуміємо на прикладі.

Кожний батько родини, коли хоче, щоби його родина любила, шанувала, слухала та поважала, мусить бути поважний, чесний, прикладний і запопадливий для своєї родини. Мусить дбати про її потреби так фізичні, як духові. Мусить нераз остро виступити, часом навіть і вдарити, а часом дечого не бачити й не чути. Однак

над усе, мусить родину любити і її дійсно посвятитися і т. д.

Так само мусить поступати й духовний батько якоїсь духовної родини, себто душпастир. Тому не може він дивуватися, що не має симпатії, оскільки в його серці, міститься ме хочби іскра ненависти, або погорди до його духовних дітей (вони відчують інстинктивно хочби він це і як скривав). Коли вони побачуть, що він робить їм сором неморальним життям, або нетактовним поведенням, якщо вони почують з його уст кпини з їх найсвятіших переконань, хочби може й блудних, коли він буде їх трактувати як кретинів, ідіотів, худобу, зробить їх джерелом якоїсь своєї фінансової експльоатації, коли не буде для них прикладом моральности, доброти, діл милосердя та інших чеснот...

І так як наші парохіяни привикнуть на нас дивитися (не як на майстрів, урядовців, або поміщиків-експльоататорів), як на своїх найліпших і щиролюблячих батьків, що радіби їм і крови зі серця виточити, як на Божих слуг, а не своїх наймитів, тоді не будемо мати причини скаржитися на їх байдужність до нас, на їх злобу, на скупість, захланність, злодійство й ще що там. Тоді вони напевно радо й з охотою не тільки обильно причиняться до нашого удержання, але ще будуть мати собі за честь, що мають нагоду вам в будь-чому і будь-як допомогти. Наша особа буде для них свята, а наш маєток недоторкаємий. Однак наразі, вони ні причому, вони держать нас за це, за що ми самі себе їм представляємо.

IV.

ІНШІ ПРИЧИНИ, ЩО ПІДРИВАЮТЬ ПОВАГУ ДУХОВЕНСТВА.

Попередно сказано, що одною з причин, яка відтручує вірних від священиків, а цим самим від церкви, обряду а навіть від віри є та, що ми самі виробили в них переконання, що ми є звичайними ремісниками ітд., що ми в консе-квенції торгуємося, процесуємося ітд.

Але є ще й інші „випробовані“ способи, якими наперейми само таки духовенство пони-жає себе перед вірними до найнижчої категорії людей.

I. І так: Традиційно в 90 відсотках випад-ків, наслідник вважає першим своїм обов'язком, все, що робив його попередник, або знищити, або хоч обезцінити, бо лише він є „той правди-вий“ а той що був „про нічого не мав поняття“, „аж він тут раз зробить правдивий порядок“. Нарід це бачить, міркує собі та підсміхається під вусом. — Напевно попередний священик, який відійшов, або вмер, при ревних стараннях сво-його наслідника, стратить в цей спосіб дуже багато на німбі, що його, в очах його парохіян, може й окружав, але не тільки він, але і весь духовний стан, та й сам таки цей наслідник.

І до чого придалась така робота? Власними руками копати під собою яму? Ані то мудро, ані гарно! — Чейже часто повтаряємо засаду: „Чин чина да почитаєть“.

II. Подібні випадки доволі часто, лучаються між парохами а сотрудниками, або катехитами. Переліцитовуються, може навіть витягають свої взаємні блуди перед форум парохіян. — А коли лучиться, що немає між ними порозуміння ізза доходів, або як парохіяни довідаються, що нпр. парох хоче позбутися сотрудника, щоби сам мав більше, мимо того, що добро парохії якраз вимагає його присутности, то яке поняття можуть собі виробити про священство взагалі? як же ж мають вони відноситися до нього й до віри, якій то священство служить?

Між завідателями й вдовами та сиротами по священниках також не все найідеальніша згода. — А матерія це надзвичайно делікатна. Ледви чи може що так понизити священника в очах парохіян, не говорю про несправедливе й кривдяче відношення до них, — але навіть і справедливе, а однак таке, що викликає у них сльози на очах, хочаб і не було до цього достаточної причини.

III. Було сказано, що ми самі своїм поступованням переконали наших вірних, що ми ремісники. Але тепер, особливо по війні, це поняття дістало, сказатиб так, певного роду степенювання на некористь духовенства. — Саме тепер вже нас починають вважати наші парохіяни за своїх „наймитів“.

Бо так, приїжджають о. Декан на візитацію. І ніби все відбувається як слід. — Та часом не все є в порядку. Часом бракує квітів, може на яких навіть і 35 зол. (нешобудь). Часом, як на злість, якраз тої ночі виїсть миш діру в обрусі, або віск капне на чашу ітд. — А о. Декан при своїм, звичайно вродженім такті, чоловік ревний і гострий, на все звертають належну увагу. Ще щастя, що не слідять, чи щодня правиться Служба Божа, чи багато поза великодною сповідю приступає до Св. Причастя, чи щодня відчитується молитвослов ітд. — Вкінці пишуть протокол та питають: „А задоволені Ви з Вашого священика?“ Провізори мірять спокійним зором свого душпастиря-наймита, тай кажуть: „Та задоволені“. А він бідака аж відітхнув, бо якби так сказали, що незадоволені, хто знає на чім моглоби скінчитися, а тут жінка, — діти в школах. Це не жарт, — подумає собі, гонор в пяти, на будуче треба коло провізорів інакше ходити. Часи тяжкі, нема що наражатися.

А коли о. Декан поїхали, то ці самі провізори мають в корчмі, при келішку, між собою таку раду: „Виділи ви куме, Іване, як наш ксьондзик крутився? — Я вже про всьо хотів говорити, але собі думаю, хай там, ще почекаю. — Але, бігме, як цеї весни не дасть мені тої долини, що за „церквою“, так зараз їду до „дзекана“, або то що, ксьондзів мало? За такі доходи як в нас, ми потрафимо собі ще не такого наняти“.

Кільки може мати церковна каса річно доходу? Скажім аж 300 зол. А розходу? Хоч 200

золотих. Кільки може парох при найліпшій волі, скажім так тривіально „вкрасти“? Аж 100 золотих. А чи можна припустити, щоби якийсь священник дійсно, свідомо і зимнокровно, крав? Хіба один на 1000 і то, хіба якийсь аномальний. — Отже чи може бути, якась правдоподібність спроневерення церковних грошей? Хіба жадна! А як так, то пощо ж цього всіми гоненого, — починаючи від громадського поліціанта а кінчаючи на міністрі, — українського пароха, щорічно компромітувати перед його власними парохіянами? — Бо властило, яке значіння має таке „збирання“ пароха за касу й порядки перед його парохіянами, або таке питання, чи вони з него вдоволені?

Хіба це, що до цього пароха не мається довіря, а далі, що парохіяни, особливо провізори, якраз це довіря мають і є покликані слідити свого пароха. Вкінці, що то собі такий „наймитюга“, що з ним нема чого довго панькатися, мовляв: „як ви з нього не вдоволені, то ми з ним зробимо короткий процес“. — А чи такий стан справи може виробити авторитет і повагу пароха, як Божого Слуги й Батька парохії? Мабуть що ні.

В кожному разі, по такий деканальній візиті, не одно про пароха переговориться в селі й то ще з додатками, а він сам довго не сміє глянути парохіянам просто в очі.

Певно, що парох, це не ангел з неба. — Він може не одно зробити, бо *milies cadit iustus*. Однак, не вже ж нема способу його діяльність

переглянути, а як треба напімнути, а навіть покарати, але так, щоби його повага не була захитана й взагалі духовний стан, не був понижений, а віра у віруючих не була підірвана.

Чейже, канони католицької церкви нігде не противляться мудрому, тактовному й культурному обходженню з душпастирями.

Зрештою, як вже аж так далеко зайшло, що треба компромітувати пароха перед парохіями, то для добра церкви й його власного, краще його перенести, суспендувати а навіть депонувати. — Але спорадично обдирати його з довіря, честі й гідності, та лишити на тій самій парохії, то це вже дійсно для пересічного смертельного незрозуміле.

IV. І взагалі, що найменше, на зовні, не видно по парохіях таких великих особових змін, які вказувалиби на це, що оплачуються так матеріально, як і морально всі ось ці безнастанно ведені комісії, слідства та доходження.

Та не диво. — Бо хто ж пише на пароха донос до консисторії?

А вже ж не ці, що приступають до щоденного Св. Причастя, а ці що дописують до „Сельроба“. А їм цілком не залежить на тім, чи це правда, що вони пишуть, чи ні, але ходить їм про це, щоби в парохії була авантура. Їм ніколи нічого не станеться, а священикові все.

Хочаб він вийшов і найчистіший, все ж таки буде вже можна до него причіпити якусь алюзію відносно до слідства, яке недавно відбулося. Що більше, такі „письмаки“ видячи, що їм раз вдалося з нічого розжарити таке велике

полум'я, дістають охоту повторити досвід. — І повтаряють, — на жаль не без користі для себе.

Без сумніву, що Митрополича Консисторія, має аж надто більше, чим достаточну кількість підстав, щоб поступати так, як поступає. — І тому не вважає за відповідне, заки пічне переслухувати свідків і висилати комісію, справу розслідувати в якийсь більше інтимний, а однак певний спосіб. — Мабуть, не може багато покласти на письмненне, або особисте вияснення справи самим священиком. — І видно, що, або ОО. Декани не є достаточо поінформовані про це, що діється в їхніх деканатах, або, що й на їх інтимних слідствах та реляціях не дасться багато будувати. А шкода, бо в цей спосіб напевно вияснилобися багато справ, а відносний священик не бувби компромітований перед своїми вірними.

Однак можливо, що таке висилання комісій є у всякому разі добре. Бо коли виявиться, що дотичний душпастир є винний, то це буде вже частиною заслуженої кари. — Як невинний, то це буде пригадкою, „що коли стоїть, хай вважає, щоби не впав“. — Себто малоби воно мати в своїх наслідках таке саме ділання, яке має вимахування батогом, понад дихавичним конем, що згорблений тягне в осені під гору віз бараболь в подільському болоті.

Сказано, що мусять бути для цього великі причини, мимо того звичайному чоловікові, не встаємниченому в діла Духовних Властей, все видається, що безнастанне висилання комісій, провадження доходжень та запрясування свід-

ків ділає на церкву й вірних в далеко більшій мірі руйнуючо, чим будууючо.

В кожному разі не є це середник, що притягає до нашого обряду, особливо, як в сусідстві є інший заряд, — де „чин чина почитаєть“, повагу свого духовенства шанує й всіми можливими способами в очах вірних підносить.

V.

УЧАСТЬ ДУХОВЕНСТВА В НАРОДНІЙ РОБОТІ.

Вже великий папа Лев XIII. висказав глибоку думку: „*fuoridi sacristia*“.

Так, в нинішніх часах священник дійсно мусить розвинути свою діяльність поза захристією.

1). Нарід, особливо український, традиційно бачить в особі свого пароха й свого провідника в народній роботі. Він уважає, і не без цілковитої слушности, що невиконання цієї роботи є подекуди занедбанням одного з найголовніших обов'язків священника. Коли священник не бере участі в громадянському житті парохії, коли не займається в якийсь спосіб народніми справами, то вже цей його пасивний стан вистарчає, щоби найгарніші одиниці парохії почали бокувати від нього, а через нього не тільки і від обряду, але й від самої віри.

2). Коли священник занедбає цю народню ділянку, то народ скорше, чи пізніше, найде собі іншого провідника. А цей в 90% буде вовком в овечій шкурі й при допомозі найгарніших клічів заманить якраз ці найкращі одиниці у ворожий табір, і то ворожий не тільки священникові, але й церкві. Отже, коли священник хоче задер-

жати своє стадо при вірі, церкві й обряді, то він мусить „вийти з захристії“ і мусить брати живу участь в громадянському житті своєї парохії. На це не має ради! Не буде цього робити, то стратить ґрунт під ногами, як це вже не одному й трапалося.

Це розуміє загаль наших священиків і загально, рідко котрому можна під тим оглядом закинути цілковиту інертність. Біда тільки в цім, що коли хтось щось робить, то цим самим ще не конче мусить бути його робота доброю.

Так і ту є різні способи розуміння, як і оскільки мається священик ангажувати в народній роботі. І різні різно ту поступають. Однак не все з додатнім успіхом. А навіть є випадки, що булоли краще, колиб вони взагалі нічого не робили. Тому належить над цією справою застановитися. Хто сіє бурю, той збирає громи. Хто сіє пшеницю, той збирає пшеницю. Подібно, хто посіє любов, той любов збере, хочби це жниво було і як пізно. З цього виходить, що як кожна праця, не тільки священика, але й всякого віруючого христіянина мусить ґрунтуватися на любови, так і його народня праця не сміє бути позбавлена цієї основи, так що до приятелів як і що до ворогів. Тому в першу чергу мусить священиком керувати любов і виrozumіння. — Кожний нерозсудливий виступ, а ще навіяний злобою і ненавистю, як впрочім все, так особливо ту, може принести лише необчислені шкоди. Що більше, священик не сміє забути, що він є Божим Слугою, Духовим батьком всіх паро-

хія, не одної партії. Проте не сміє обходитися з членами одної, як з розпещеними дітьми, а з членами другої як із зненавидженими пасербами. Противно, ці, що після його думки йдуть блудною дорогою, повинні тішитися тимбільше його любовю, опікою і поблажливістю, бо це заблукані вівці. Тому не може мати надії на корисний вислід своєї праці такий священник, що кидає громи з проповідальниці, й надуживає сповідальниці, щоби знищити якусь собі несимпатичну партію в парохії, хочаб це була навіть комуністична.

Чейже не без причини є сказано: „Будьте лагідні як голуби, — а мудрі як змії“. Отже лише руководячися цією засадою можна до чогось допровадити. Однак ніколи криком, лайкою, кпинами ітд. Правда, належить поборювати політичні течії, які є небезпечні для церкви, але все розважно й тактовно. Бо така настирлива й нетактовна робота безпотрібно витворює з другої сторони „мучеників“ — „гонених і переслідуваних за правду“. Такий стан з'єднує їм симпатію та прихильників і місто їм шкодити, якраз їм помагає.

Звичайно священників обдаровують всіми головствами, які лиш можна одержати в громаді, а вони це радо приймають та ще вважають, що це є добре, що можуть всюди особисто рішати, як голови дотичних установ.

Можна в тій квестії поставити знак запитання. — Бо, як капітан корабля, що ним цілим кермує не держить сам керми в руках, лише

керманич, подібно і в парохії священник повинен кермувати і нею цілою і всіми інституціями, які в ній є, щоби всі рівно, хоч кожна інакше зміряли до своєї Найвищої Ціли, якою є Божа Слава, не повинен однак держати сам керми в руках! Саме з цього виходить багато лиха:

а) Установи мають до діла все з якимись грішми. Не кажим вже про каси й споживчі кооперативи, але навіть читальня або якась інша культурна інституція мусить мати рівнож якісь фонди, чи то з вкладок, чи з чого іншого. Нарід, нераз темний, а все підозрілий, зараз буде підозрівати такого священника-голову, що він має з цього якусь „скоррупцію“ і то тоді, коли всі рахунки є в найкращім порядку. — Що ж доперва, коли виділові поза плечима священника-голови поробили дійсно всякі мальверзації? А що, коли це інституція суто-економічна, а в ній покажуться манка, на яких 1000 зл. або й більше? На кого ж тоді впаде пляма як не на священника-голову, хочби він був чистий як сльоза? Отже не треба наражувати свою добру славу, а що священника ідентифікують з церквою, тим самим і позицію церкви, на щось, що може безпідставне, а однак, на всякий случай несимпатичне.

Належить додати, що священник, який буде вмішаний в подібні справи, буде цим самим позбавлений цього морального авторитету, що в таких случаях є йому конечно потрібний, щоби рішаючо залагодити їх з місця таки в самій громаді, а не допускати до сварок, ненависти, процесів, а то навіть і арештів.

б) Що властиво може досягнути в своїм житті такий селянин-господар? Він може бути в громаді радним, війтом, старшим братом ну й головою, або виділовим якоїсь більше, або менше впливової установи в селі. — То є його „гонор“. Це стремління його цілого життя, щоби зайняти якусь з повищих позицій в селі. Аж тут „наднесло“ — „ксьондза“. — Ніби то ніхто не має нічого проти того, що він ці головства собі забирає. Властиво його о це просять, а навіть і силують. А однак, в глибині душі йому завидують і є дуже невдоволені з такої конкуренції. Отже нічого дивного, що такий стан справи відтворює підклад під будучі непорозуміння між парохом, а парохіянами. — А без цього можнаби обійтися.

в) Не є то рідкі випадки, що трапляється між духовенством активна одиниця і в короткому часі в Богом-забутому селі, де вона осяде, мов гриби по дощі виростають прерізні наші установи й відразу починають цвісти буйним цвітом. Але, ото, цей активний священик переходить на іншу парохію. На його місце приходить інший, що не має цього дару. І ці установи, як нагло повстали, так нагло й щезають, оставляючи по собі нераз сумний спомин катастрофального упадку, та загальне знеохочення на будуче.

Такі факти вчать нас, що така робота є недоцільна. А причиною є не що інше як це, що священик хоче заграти першу скрипку в селі. Проте ясно виходить, що священик не має сам робити, або головувати, але має виховувати ро-

бітників та голови. Має остаточно піддавати якісь добрі думки. Має допомогти робити перші кроки так, як мати вчить дитину. — Має підгрівати, заохочувати, евентуально здержувати надто великий і неприродний запал. О, тоді то буде основна робота! Установи, які повстануть в цей спосіб, будуть мати ґрунт під ногами, а їх існування буде запевнене. Бо вони будуть в пропорції до інтелектуальних сил даної громади. — Вони повстануть місцевими силами й ці місцеві сили їх удержать, хочби колись і не стало їх морального й невидимого провідника-священика.

Що більше, члени наберуть вражіння, що ці установи, це виключно їх власна робота. Що це дитина виключно їх власних духових зусиль і тому будуть їх любити, будуть ними дорожити та гордитися і не дадуть їм упасти, хочаб це й скільки мало їх коштувати. Невидимої руки, їх дійсного творця-священика, вправді не буде тут видно. Він не збере цих похвал, що бувби зібрав, коли усе загорнувби у свої руки й сам все робив. Але ж він, як христовий апостол певно не буде за ними жалувати. Противно, він буде тішитися, що Бог який видить у тайні, воздасть йому стократно на яві. Впрочім, правдиві його заслуги не вкриються перед оком мудрого й критичного обсерватора.

І така робота є доцільна. Вона приносить тривалу користь громаді й робить особу безпретенсіонального, тихого й розумного священика-робітника — симпатичною. Притягає до нього парохіян, а через нього до церкви й обряду.

А таке висування своєї особи на перший плян, таке перенимання всякої роботи виключно в свої руки, — ані не є корисне, ані доцільне, ані вкінці не є згідне з християнською покорою.

„Ади захотілось попови „кропativi“. За мало йому парастасів. Найже собі її тримає. Дурний би я був йому ще доплачувати“.

От як розуміють наші люди роботу навіть найревнішого священика, але такого, що береться до річи недоцільно !

Навчити чоловіка, що це є та інституція, яку вона йому принесе користь, який він буде мати „гонор“ і вплив у громаді, як її поведе як слід, навчити його, як її вести та остережи перед можливими блудами. — Запевнити ще й свою поміч в критичних хвилях. От тоді нарід не буде плести нісенітниць. І не буде себе компромітувати, а священика обмавляти й припроваджувати до розпуки.

VI.

ЦЕРКОВНІ БРАТСТВА.

Останніми часами пережила наша церква, хоч може не так дуже поважну, однак болючу рану від усякого роду сектантів. — Певна кількість наших вірних покинула нашу церкву.

Коли будемо зокрема розпитувати, чому в кожній навідженій місцевості це сталося, то довідаємося, що були до цього передусім дві головні причини. Перша, це невідповідне поведіння даного священика, про що вже було досить сказано, головню в другій частині цієї книжки. — А друга все стоїть в якійсь ближчій, або дальшій реляції до церковних братств.

І так, брак братств взагалі, невміле їх провадження, або недостаточна опіка над ними, або полишення їх без цілковитої опіки, бувають зчаста причиною повстання якоїсь секти в парохії.

Чоловік на найнижчому ступені культури, задовольється будьякою стравою. Він їсть навіть неварене коріння та сире м'ясо. — Але зі зростом культури розвивається і його смак, так, що не раз радше буде мліти з голоду, чим відважитися навіть діткнути страви дикуна.

Подібно є і з духовою стравою. Чим більше нарід культурний, тим більші має вимоги. —

Нічо дивного, що наш нарід задовольався колись в церкві нпр. одною Службою Божою в тижні, одним св. Причастям в році та проповідю десь-колись. — Нині, треба це признати з приємністю, наступила неабияка еволюція в додатному напрямі.

Тому наші вірні шукають нині чогось більше. Вони хотять багато відправи, багато науки, частих св. Причастій, якихось медитацій, конференцій, дискусій ітд. — А коли священник не хоче, чи може ізза якихсь причин, не всилі дати, то вони собі це самі беруть. Себто вони самі лучаться під власним проводом, щоб осягнути якийсь вищий ступінь християнської досконалости. І цей їх поступок, сам в собі, неможнаби назвати ще лихим. — Біда лише в цьому, що цей подвиг переростає їх ще слабонькі сили. Вони позбавлені проводу пароха, часто скручують на блудну дорогу, а її закінчення являється повстання якоїсь секти в парохії:

І, — о іроніє! -- Якраз ці одиниці, що мали стати фундаментом духового відродження села, стають основою його цілковитої релігійної руїни. Джерело цілющої води, виливає трійло, а відблиск небесного саява, що занявся в серцях кількох вибраних, зроджує в парохії страшний пожар знищення.

Тоді то звичайно, дотичний священник будиться з просоння. В розпуці тратить рівновагу духа, зачинає кидати громи на еретиків, навіть кличе поліцію на поміч і всякими можливими та неможливими способами старається допечи відступникам та їх знищити.

Зовсім природно, осягає зовсім противну ціль. Бо акція викликає реакцію. Переслідування робить переслідуваних мучениками, утверджує їх в їх переконанні, з'єднує симпатію, та збільшає їхні ряди.

До цього доходить, коли хто хоче нині вдержати такий рівень духового життя в парохії, який вистарчав вчора.

Подібне діється, але скорше й більше упрощено там, де недавно був такий священик, що позакладав відповідні братства, та вів їх дійсно на модерний лад. — Але він пішов, — а на його місце прийшов другий, що закинув цю роботу. Тільки дивитися, як за кілька літ з цих ревнителів та біготів повиколоються найзагорільші фанатики - сектанти. — Тимчасом так легко цьому запобічи, а навіть не тяжко знищити зло в зародку.

Саме, радикальною медициною являються тут братства церковні, але очевидно такі, що підходять під нинішню хвилю, як Апостольство Молитви, почитання Найсвятіших Тайн, Христового Серця, Марійська Дружина ітд.

Очевидно заснувати таке братство й більше нічого не робити, то краще не зачинати. Розуміється оснувати, провадити й не спускати його з ока. Робити засідання, конференції, відчити. Оснувати бібліотеку для його вжитку, відбувати спільні паломництва, адорації, розважння.

Хто, попри інше, вжيه такого середника, напевно не дочекається в своїй парохії секти. А як її застане, то в коротці її позбудеться. —

Однак хто має в себе секту, видно, що так не робить. Тому хай на нікого не нарікає. На всякий случай це є певне, що сектанство з милосердя не мине пароха тільки тому, що він обтяжений родиною і що з цим йде, притиснений матеріальними тягарами, не має сили, часу, чи енергії з ним боротися. — Певним є також, що сектанства ніхто не спинить ані не знищить торгами про треби, процесами, лайкою, або поліцьями.

Servatis servandis, можна в багатьох случаях завважити ті самі причини при переході на лат. обряд. Коли хто бажає якогось більше інтензивного духового життя, коли хоче бути членом якогось братства нпр. Апостольства Молитви, або Ісусового Серця, як хоче приступати до щоденного Св. Причастя, а церква отворена пересічно 1—2 рази тижнево, й там ніяких живих братств немає, то що йому лишається? А вже ж він йде до костела, що є в цій самій парохії, бо там ці братства якраз є. І то відповідно проваджені. — Там, щодня, Служба Божа й то в цій самій годині, там слідне життя, — якийсь рух. І він йде там, бо мусить. — Він не має ще гадки змінити свого обряду, але поволі привикне, тай вже там і остане. А тим часом ми бідкаємо, та нарікаємо. — Не має чого! Краще берімся до інтензивної та творчої роботи в церкві, та поза нею, а будьмо певні, що висліди не дадуть на себе довго ждати.

Бо нині ще всі шанси є за нами. Тільки: „Не ридай а добувай“!

VII.

СПОВІДАЛЬНИЦЯ І ПРОПОВІДАЛЬНИЦЯ.

I. Сповідальниця, між іншими, є одним з перших засобів, які помагають душпастирєві вести своє духовне стадо, з'єднувати собі його симпатії до себе, а через себе тим тісніше, прив'язати й до церкви. Але й цей так досконалий середник до укріплення вірних у вірі й обряді, якраз легко може бути причиною відступлення цих самих вірних від обряду, а то і від віри.

На всякий случай допровадить до цього цей душпастир, що не буде мати достаточної дози терпеливості. Але це щойно одна хиба, що нею можна легко в сповідальниці згрішити.

На жаль еще багато інших: — 1) так, що можна сказати про душпастиря, який надуживає сповідальниці для політичних, або й особистих цілей. Чи парохіяни, що це завважили можуть мати охоту, а то й відвагу йти до нього до сповіди? — Чи підуть другий раз до сповіди до такого священика, що пересічний інтелігентній пенітентці, яка має, от такі собі, як то кажуть, „домашні“ гріхи, задає нпр. таку покуту: Через цілий тиждень: 1) три рази денно „Помилуй мя Боже“, три „Претерпівий“ і по три поклони, —

- 2) надто, рано та вечером по три „Отченаші“, —
 3) і ще одну п'ятницю постити, або може й ще щось більше.

Певно, що цілого життя замало, щоби покутувати навіть за один простительний гріх і тому покута сама в собі ніколи не може бути велика. Однак мимо цього покута не може бути така, щоби відганяла людей від сповіди, або їх від неї тільки здержувала. — Не маємо чейже ніякого обов'язку, а властиво й права, накладати на людей тягарі, понад їх сили. Бо як хтось за простительні накладає таку покуту, як вище, (а це автентичне) — то яку наложити за багато й то ще тяжких гріхів?

Невже ж ту не має приноровлення приповідка: „забагато два гриби в борщ“?

Як звісно є такі пенітенти, а особливо пенітентки, що приходять до сповіди сповідатися не зі своїх гріхів, а з гріхів сусідів, кривих і знайомих. — Очевидно, обмавляти підчас сповіди є гріхом, але ту не про це ходить, але про це, що бувають такі сповідники, які такої „сповіди“ не стримують, але противно ще й піддержують, байдуже, чи вони це роблять з невмісної і забороненої цікавості, чи з вродженого балакунства. — І така „сповідь“, згідно „гутірка“, протягається $\frac{1}{2}$ години, годину, навіть і довше, а тимчасом другі хотілиби дійсно сповідатися і не можуть, бо призначений на це час вже минув та мусять вертати до своїх занять. Інші знову ждали на Сл. Божу, що мала зачатися тому ще годину або й більше, але не могли

діждатися та рівнож пішли до дому. — І так ні з тої сповіди нема пожитку, бо це не була сповідь а балачка, або й обмова і багато вірних знетерпелилося, або задля браку часу пішли без Сл. Божої з огірченням домів, хоч мали найкращу інтенцію висповідатися і вислухати Сл. Божої.

Коли хтось в цей спосіб орудує сповідальницею, а ще до цього не придержує точно призначеного часу на поодинокі богослуження, може бути певний, що скорше, чи пізніше його парохіяни, поодному відійдуть там, де сповідник терпеливий, розважний і трактує річ по людськи розумно, задає розумну й пропорціональну покуту, відповідну до стану, до душевних сил та потреб пенітента й подає, коротку, ядерну, але багату змістом науку. Можнаби ту згадати ще про таких сповідників, що за покуту задають купувати світло, а рація, бо церкві бракує світла. Інші знову за покуту задають, давати на Сл. Божу, а рація, „бо тепер доходи підупали“. І тд. ітд. Та лишім вже цю тему, а перейдім до проповідальниці.

II. Як говорити проповіді, цього вчить реторика. Ціллю цього уступу є тільки звернути увагу на деякі важніші недомогання наших пересічних проповідей і то остільки, оскільки вони є причиною відтручування вірних від обряду, а часом і від віри.

а) Кажуть, що якийсь священик мав питати Льюйда Джорджа, чому то його промови мають такий успіх, а він йому відповів: „тому, що я знаю, що хочу сказати“.

Чи ця історія правдива, чи ні, байдуже, однак, кожний, що чув неодну проповідь навіть і „оброблену“, нераз питав себе, — що властиво хотів цей проповідник сказати. І так, (скажім здержливо) багато наших священників говорять проповіді на тему: „De omnibus rebus et quibusdam aliis“. — Однак це їм не перешкаджає іритуватися, що по довгих літах таких проповідей не видно успіхів. — А з чого малиб бути успіхи? Дош, хоч як рісний і довгий, що падає на дах покритий навіть старенькими гонтами не зробить на нім ніякого замітного сліду. Натомість, вода з цього самого даху сконцентрована у ринві, впливаючи разом вириє значне заглиблення в землі, а по довшім часі може й камінь вижолобити.

Подібно і з проповідю, коли в ній говориться і про Нсв. Тайни й про Св. Варвару й про вибори й про злодійство й про страсти й про останню крадіж трьох „ерекціональних“ курок а на закінчення про „оборнік“, то дійсно годі вгадати, який то має бути організм, що мавби витримати цю саламаху, особливо, коли вона повтаряється не рік — не два, і не десять!

Народ любить слухати живе слово і з браку іншого, слухає й таке, але як буде міг послухати щось мудрішого, як нпр. в костелі, що є в цій самій місцевості, то розуміється, що піде туди.

На всякий случай, цього рода проповідь не може осягнути ніякого успіху. Натомість, коли проповідник поставить собі ясну й определену

ціль, коли до неї зміряє свідомо і вперто, коли належито опрацює тему то люди будуть її уважно слухати й вона лишить на них якийсь слід по собі. — Але переливання з пустого в порожнє, напевно не дасть жадних позитивних наслідків.

б) Коли хтось хоче, щоби йому вродилася пшениця то мусить її посіяти. Однак не вродиться пшениця, коли посіє кукуль. — Це ясне! — Рівнож коли хтось хоче, щоби в серцях вірних народився Христос, щоби там закорінілись християнські чесноти, а особливо їх фундамент християнська любов, то мусить проповідати Христа. — в цім якраз лежить таємниця, що реальний успіх, на самім кінці, мають дуже часто не так зв. добрі проповідники, але навіть дуже лихі бесідники. — Бо буває, що ці останні якраз проповідають „Христа розп'ятого“, а ці перші свою краснорічність. А належить додати, що такі случаї не є рідкі.

Противно добрий проповідник, свідомий свого талану, мусить мати неабияку дозу самоопановання і свідомости небезпеки, щоби побороти в собі пориви гордості та зарозумілості.

Чи багато їх це має, це їх особиста справа і не можна їм нічого доказати. — Мимо цього хай такі проповідники будуть певні, що навіть їх найкращі проповіді, якими вони поривали багато-тисячні товпи, є записані в книгах приходів злого духа, оскільки в глибині їх душі, там на самім споді, у тільки їм знаному закамаркові тліла іскра самолюбства й гордості й це було дійсною основою їх, може впрочім, і як взнеслої проповіді, — а не Христос.

в) Мабуть, кожний проповідник хотівби, щоби ті, що його слухають, його полюбили а не зненавиділи. — Коли ж він цього хоче, то насамперед сам мусить любити цих, яким проповідає і з любовю до них говорити.

Подібно, коли є більше струн настроєних на різні тони, дасться чути якийсь голос, то задрожить з них тільки ця, якій цей голос підходить під тон, інші будуть мовчати. Так і в кожному чоловіці є утаєні різні добрі й лихі норови, а резонує цей, який почує собі подібний із зовні. Тому, коли промовимо до нього любовю — відізветься любов, промовимо ненавистю відізветься ненависть, промовимо гордістю відізветься гордість, а промовимо покорою відповість покора. Тут не здурить, бо це сказатиб так, фізичне право.

Отже, властиво, що представляє собі цей проповідник, що своєю аудиторією прямо брідиться, або ще до цього визиває її в проповіді від хама, сволочі, худоби ітд., не вже ж він думає, що переверне порядок фізичних правил догори корінням? Марна надія! — Навіть, щоби й не вжив цих так драстичних слів, а щоб свою неохоту до аудиторії закрив плащиком солоденьких слів, то однак дух маси інстинктивно прогляне й цю заслону, пізнається на фарбованих лисах, гідно оцінить і відповість ще більшою погордою та ненавистю, бо збірною, чим він її в своїм серці вилелівав.

На це не порадиш! „Якою мірою міриш, такою буде тобі відмірено“. І знову по літах, та-

кий проповідник іритується. Мовляв: „Колиб я був стільки літ до стіни говорив, бувби виговорив діру, а цих не можу зрушити“!

Ні — ні! — Це помилка, зрушив і то добре, бо загнав по шию в багно ненависти, не тільки до себе, але й до всего духовенства, а може й до обряду, а навіть й до віри. І тільки треба, щоб будьхто з'явився тепер в парохії, і тільки свиснув, а ціле стадо напевно в перегони піде до нього — оставляючи свого „краснорічивого“ пастиря. Подібне діється і з катехитами. Як катехит не є добрим та сердечним батьком, що разом з дітьми сміється і плаче, якому, якто кажуть, діти на шию вішаються, а „великим вченим“, „солідним і справедливим педагогом“, а до того ще й „капралем“, або ще не дай Боже і їх „шпiцлем“ то напевно виховає цілу фалангу атеїстів і найгірших ворогів церкви. (Таке вже бувало).

Як парох хоче, щоб його проповіді мали вплив, мусить своїх парохіян любити, — любити і ще раз любити і бути для них виrozumілим. Він може їх тоді навіть ганити, але так, щоби рука била, а серце плакало. Тоді байдуже, чи буде ця проповідь після всіх правил реторики, чи будуть цитати Св. Отців, чи будуть там високопарні звороти, хоча *et illa sunt non ommit-tenda*, однак ця проповідь зайде глибоко в серця його вірних і дасть стократний плід любови.

І не буде жертви якоїби не принесли парохіяни для такого пароха, коли він знайдеться в потребі.

г) Проповідь на тему „покайтеся“ і „пекла“, є все актуальна. Подібно як мука й м'ясо є все першими середниками при відживлюванні. Однак ніхто, не споживає їх у природнім виді, бо крім цього, що це противне людській природі, то ще вони спожиті у такому стані булиби шкідливі для людського організму. Проте їх приправляємо й то у найрізномродніші способи, щоби не пошкодили й не переїлись. Додаємо різне коріння і що там ще, та вкінці заварюємо, запікаємо, підгріваємо ітд. І в міру цього, як заправа є ліпша й здоровіша, тим більше люди їх споживають і тим більшу користь приносить вона людському організмові.

Подібно і з проповіддю. Ніхто не каже: „Покайтеся, бо підете в пекло, — амінь“! Мусить прецінь якось це приправити. І дійсно приправляють в прерізні способи. Над цею якраз приправою хочемо тут застановитись.

Були случаї, що бл. п. американського єпископа Ортинського, по проповіді розентузізмована аудиторія несла з проповідальниці, яка стояла на дворі, на руках до церкви. Був це рекорд. Бо не чувати, щоби щось подібного трапилося ще котрому іншому проповідникові. Але хто собі його проповіді пригадує, цей пам'ятає, що головною їх силою були „прикладі“. Цього способу вживав і Божественний Наш Учитель.

Як проповідь є без прикладів, то так як разовий хліб без масла. Можна його їсти, можна ним наїстися, але ніхто за ним не пропадає. Їсть, бо мусить, але покинувби зараз, колиб

було щось ліпшого. Отже, щоби проповідь була радо слухана, скажім так — „смачна“, а що найважливіше, щоби була зрозуміла, мусить бути обильна в приклади особливо поважні й відповідні.

г) Але на цім ще не кінець. Проповідь зацікавлює дійсно тоді, коли вона буде „жива“. А живою вона буде тоді, коли проповідник зачіпить за актуальні справи. З правила священники, якраз, якось неначе панічно оминають ці актуальні справи. І не диво, бо це небезпечна річ. Легко можна нажити собі ворогів, а далі й кримінал не дуже то далеким. Та годі, ми є пастирями й учителями. Ми мусимо своїх вірних перестеречи й навчити особливо там, де справа неясна. Приходять хвилі в житті парохіян, де вони стоять на роздоріжжі й не знають, на яку дорогу мають вступити. Вони ждуть тоді, що на це скаже парох. А парох мовчить! — Бо боїться! По що ж сказано: „Пастир добрий душу свою помагає за овці своя“? Коли ми не хочемо, чи там боїмося сказати нашому парохіянинові це, що він хоче чути, то йому знову не хочеться слухати цього, що ми хотілиби йому сказати. Зовсім справедливо! І тому не можемо дивуватися, що підчас проповіді виходять газди курити. І не можемо, як хочемо бути справедливі, брати їм цього за зле. Бо чого вони властиво мають цілу годину, а нераз і більше в церкві дрімати? — За „Богача“ знають вже напам'ять, — за „Лазаря“ воробці на даху цвірінкають, — „Милосердний Самарянин“ лізе їм

вже боком, — від „Блудного Сина“, аж в голові шумить!.. Вони слухають це вже від малого хлопця і все це саме, і це саме. Таки чого за багато, то за багато! Хай буде наш чоловік темний, тупий і ще який там, (хоч це груба неправда), але і йому вже цього доволі! — Очевидно кожна причта, є повна вічної життєвої сили. Містить в собі бездонну скарбницю Божої Премудрости, бо ж це слова Самого Бога, і їх треба повторяти так, як щороку й ці самі євангелія повтаряються. Але священник має право й обов'язок їх відповідно пояснити й принорувати до нинішнього дня і до нинішніх потреб. Тоді проповідь буде цікава, тоді й слухач довідається про це, що його пече. Тоді він на час проповіді не буде втікати з церкви, але противно, він буде передусім старатися її послухати. А не буде злоба нинішнього дня освітлена в церкві через священника у світлі св. Євангелії, так освітить її хто інший де інде і в світлі своїх власних інтересів.

І нам не лишиться знову нічо іншого, як хіба бідькатися над темнотою і злобою наших парохіян.

Нашої індоленції і боязливости, очевидно вже хіба ніколи не пізнаємо. Видно не про нас є сказано: „Ви есте світ міру“.

Очевидно, як сказано, порушувати такі життєві теми це не легка справа. Бо поминаючи, що можна нераз, хоч і невинно, наразитися на судове слідство, понадто, невмілим представленням, можна зразити собі навіть найкращих парохіян,

які є може в добрій вірі, а однак на дану справу мають зовсім хибний та некатолицький погляд. Тому треба заосмотритися в неабиякий засіб любови ближнього, виrozumіння та спокою духа. Інакше дійсно можна набити собі ціле село ворогів, а це чейже не є побажане.

І так, візьмим конкретно, нпр. вибори. Прецінь це дуже важна справа в житті парохіян. Вона не байдужа й для самої церкви. Тут парох мусить сказати якесь слово та вказати парохіянам якусь дорогу, бо особливо в часі виборів, агітатори цілковито затемнюють розум нашого чоловіка. Приймім, на додаток, що в даній парохії більшість є комуністично настроена. Очевидно, коли парох виступить з криком, начне кидати громи на більшовицьку листу, а може ще для більшого ефекту зв'яжеться з поліцією, — то наварить собі пива „на многая літа“, — і очевидно нічого корисного не зробить.

Але коли священик легко, безпристрасно й не драстично пояснить, що це таке комуністична партія, зверне увагу, що він є божим слугою і хоч йому це дуже прикро, що не може згодитися з їх поглядами, однак мусить боронити божої Слави, — заявить, що він переконаний, що вони є в добрій вірі, хоча їх переконання не є згідні з наукою І. Христа, що він певний, що вони ще застановляться, обдумають і ще ці переконання змінять! Вкінці — що вони ж його знають не від нині, і він напевно не боронивби їм голосувати на комуністичну листу, коли б не був певний, що це проти їхнього інте-

ресу і то так душевного як і тілесного. І коли віднесеться до них з просьбою, щоби вони вже хочаб тільки для нього це зробили ітд. ітд. — відповідно до обставин, мудро, тактовно, полегоньки можна зробити, хоч не все, однак дуже багато. Але не авантурою! Бо це тільки обсмішить і образить пароха в очах парохіян, а тоді віджене їх від церкви і від віри.

Але не лише одні вибори є цею злободенною справою, яку належить порушити. Народ, який живе, безнастанно переживає всякі лихі й добрі хвили. Парохіяни кожного пароха щось в цьому партиципують. І про все хотілиби почути від свого пароха якесь слово. Богу дякувати, що ще так є! Не занехуймо проте цієї пригожої нам обставини, і на все кидаймо луч світла св. Євангелії, бо справа Христа може на цім лише скористати. Тільки мудро, розважно, безпристрасно! Вкінці проповідь мусить бути „рідна“.

д) Часто чуємо закиди звернені в сторону нашого духовенства, що воно не говорить патріотичних проповідей, або таких проповідей, в яких попри інше, можнаби звернути увагу на піднесення патріотичного духа. Звичайно є на це відповідь, що церква не політика.

І це свята правда, що не вільно надуживати церкви для політичних цілей, а такий священник який заціплювавби в душі своїх вірних шовінізм, робивби вовчу прислугу вірі й народові.

Все це правда, але є ще інші правди, а саме: Що націоналізм не є ніяким гріхом, а на-

родности сотворив також Господь Бог не через помилку. Що аргументи й приклади взяті з життя й історії цього народу, до якого проповідатиметься, промовляють до його серця найкраще та найсильніше. Скріплюють його в прадідній вірі й обряді. Що вкінці особливо в нас українців, зріст національної свідомости є, в певній мірі також і зростом прив'язання до своєї віри й обряду.

Як говориться нпр. про сімох братів макевейських, без сумніву вже само переказання цієї історії, буде мати додатний уморальнюючий вплив на нарід. Але оскільки більше принесе користи це, як ми ще пригадаємо нашим вірним, що й в нас були такі „Макавеї“, які за свою святу віру, за обряд, за нарід давали себе саджати на палі й сотки літ своїми грудьми заслоняли хрещений світ від турків та татар. Що густо засадили степи могилами, в яких спочивають їх лицарські порубані тіла та очікують архангельської сурми, яка при кінці світа завізве їх перед престол Прославленого Агнця, щоби підняли з Його рук нев'янучий вінець Вічної слави. Що такі „Макавеї“ в нас усе ще не переживаються. Що ще не так давно гонили їх за віру й обряд з Холмщини на Сибір. Що їх щойно вчора ціла армія лягла на Україні в борбі, скажім з большевиками ітд.

Не вже ж це не є очевидне, що таких проповідей буде нарід не-то слухати, але поликати, і в йому збудиться якась свята амбіція, бути подібним до цих прадідів-героїв! В нього зродиться

святе завзяття, що краще згинутися, як бути негідним наслідником великих предків, як сплямити цю св. віру, як покинути цей рідний прадідний обряд, за який пролилося стільки святої, таки нашої, рідної — крові!

Чи то є зле? — Чи то не вільно? — Чи то проти догми? Чи проти закону державного? — А коли ні, то чомуж цього не вживати?!

Коли нпр. розповідаємо людям на Введення, як то св. Йоаким і Анна завели маленьку Пр. Діву до храму. Чи не булоби корисно звернути вірним увагу на це, що Ізраїлитяни тому вже 2.000 літ назад мали певний рід своєї „рідної школи“ й „захоронки“ й то в згоді та під покровом своєї церкви, що вони ще й нині мають щось подібного по селах і місточках? То не диво, що їх діти так добре знають свою віру і так дуже є прив'язані до своєї народности, що, хоч живуть одинцем, не винародовлюються? Подібно й ми, як хочемо дочекатися потіхи на старі літа, мусимо дбати про виховання наших дітей на добрих християн і добрих патріотів, щоб зрости на славу своєї церкви, на пожиток свого народу. Тому слід підпирати такі наші інституції як „Рідна Школа“ та закладати всюди захоронки, щоби наша дітвора вже змалку вчилась любити й поважати все, що боже що рідне, українське.

І так при всякій нагоді, при кожній проповіді, можна додати щось згідного з темою св. Євангелії, а однак щось нового, живого, щось з біжучої хвилі. А все те оживить проповідь, зацікавить народ і він буде таких проповідей ду-

же радо слухати, бо буде знати, що на кожній, подавана там знана правда віри буде освітлена новим, рідним лучем світла.

А може ми не схочемо цього робити?!— Ніхто нас, як досі, за це не потягне до відповідальності. Однак пам'ятаймо, що наші сусіди це роблять і то ще роблять так, що не тільки все своє підносять аж під небеса, але ще й наше змішують з болотом, а наш нарід там також ходить.

Він чує, що все чуже святе, взнесле, велике, — а його власне це погань і дич. Він мимовільно починає тратити симпатію до свого поганого, а починає любити чуже гарне. Начинає свого встидатися і бокувати від нього, аж вкінці цілковито покидає!

А чейже лише в наших руках є сила підтримати його на дусі! Маємо історію багату в світлі сторінки.

А ну — но! — Сміло, на денне світло з цим захованим скарбом!

На верх цю могучу амуніцію! — Скоро випрямляться наші захитані ряди і підемо побідно вперед на стрічу кращого завтра: живої, віри — прив'язання до рідного обряду, — національної свідомости!

Не зражуймося нинішнім нашим положенням, — тільки:

Кожний думай, що на тобі
Міліонів стан стоїть,
І за долю міліонів
Мусиш дати ти отвiт!

P. S.

Подані причини дезерції з нашого обряду є дійсні і правдиві. Цего не може ніхто заперечити. Чи ці причини дадуться усунути після поданих рецепт, може хтось сумніватися, або й ні. На всякий случай чоловік доброї волі і цей, що має якесь почуття обов'язку, повиненби конче, після своїх сил, щось зробити, так чи інакше, щоб ці причини, коли не цілком усунути, то хоть ослабити. Але щонебудь, якнебудь і хтонебудь буде тут трудитися, мусить пам'ятати, (бесіда тут про душпастирів), що після внутрішньої, моральної та дійсної вартости дотичного душпастиря і буде вінчатися успіхом всяка його праця над його духовним стадом. Тут ніхто нічого не замаскує. Коли-як-коли, але тут правда виплине все на верх, як олива. Проте належить передусім відповісти собі на таке питання:

1. Чи стараюся все бути в стані ласки освящаючої?

2. Чи точно відмовляю молитвослов і щодня правлю Службу Божу? Чи роблю щоденно розважання?

3. Чи я сліджу за цим, яких відправ і братств хочать та потребують мої парохіяни, чи я стараюся їм їх дати?

4. Чи освідомляю моїх парохіян, щодо поняття Н. Т. Евхаристії? Чи дбаю про це, щоб вони як найчастіше до Неї приступали? Чи в кожному часі радо сідаю до сповідальниці, та чи з охотою беруся до духовних функцій?

5. Чи правлю богослуження точно в означеному згорі часі, чи може неточно і несподівано, після власної забаганки?

6. Чи я є для моїх парохіян добрий пастир і виrozumілий батько, чи сатрап, поміщик, експлоататор а може й гіршитель?

7. Чи в мене на першій місці справа Христа, чи власна матеріальна користь, вигода, особиста амбіція?

8. Чи я люблю мій стан, чи дорогі і по серцю мені мої парохіяни? Чи для їх добра віддаю я навіть своє життя?

9. Чи я є приміром милосердя, добрих діл? Чи дійсно й по ширості опікуюся вдовами, сиротами й опущеними?

10. Чи звертаю увагу на молодь? Чи роблю заходи в напрямі її релігійного й народнього усвідомлення? Чи стараюся про основання захоронки в моїй парохії? Чи помагаю здібнішим до покінчення вищих шкіл? Чи скруполятно використовую години науки релігії в школі.

11. Чи беру участь у народній роботі? Чи знаходжу час для читальні, кооперативи ітд.? Чи маю на стільки цивільної відваги, щоб бути для парохіян приміром в обороні прав свого народу й рідної мови? Чи може веду політику струсячу, шкаралупницьку й покланяюся засаді

„моя хата з краю“, та виставляюся, перед свідомішими, на посміховисько й погорду, а то через нагинання спини перед всіми власть імущими?

12. Чи студіюю, розумію і люблю свій обряд? Чи стараюся про піддержання його оригінальності та про піднесення його краси? Чи може є це для мене річ маловажна і обоятна?

13. Чи радо спішу сусідам з духовною поміччю, а коли спішу, то чи дійсно там працюю і помагаю?

І щойно, як нам наша совість, дасть дійсно вдоволяючі відповіді на повищі, але всі питання, будемо могли мати надію, що знеутралізуємо шкідливий вплив різних недомагань, які відштовхують наш нарід від віри, обряду й нації. Покладемо непоколибиму гать, що спинить вплив наших з їх власного осередку. Добудемо Богові слави, а собі чести, — добра наша пам'ять піде „от рода в род“, а Боже Благословенство зійде на діла наших рук.

К І Н Е Ц Ь .

Друкуються за одобренням духовної власти.

З М І С Т:

Три замітки	V
-----------------------	---

I. ЧАСТЬ. ОБРЯД.

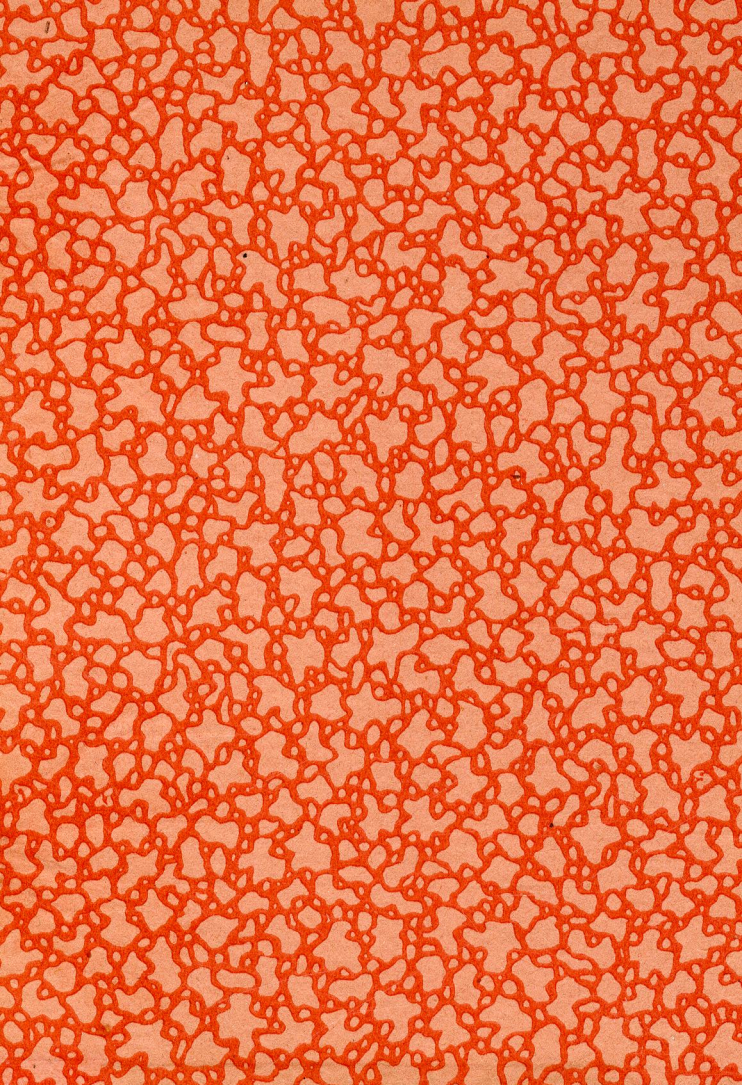
I. Мова	3
II. Азбука	19
III. Спів	22
IV. Богослуження	33
V. Церемонії	40
VI. Утвар	61
VII. Відпусти	75

II. ЧАСТЬ. ДУХОВЕНСТВО.

I. Виховання	83
II. Жонатий стан духовенства	88
III. Джерела доходів	106
IV. Інші причини, що підривають повагу духовенства	111
V. Участь духовенства в народній роботі	118
VI. Церковні братства	125
VII. Сповідальниця й проповідальниця	129

2724

4.38p
1986p

4282

4282